

AMFORA ROMÂNĂ ÎN BANAT

Adrian Ardeț

Cu un potențial informațional deosebit de important, amfora reprezintă unul dintre elementele arheologice majore în stabilirea factorilor de bază în comerțul român. Specialiștii sunt unanim de părere că acest recipient a apărut în sec. XV î. Chr., în zona nordică a Siriei și a Libanului¹, având corpul globular sau alungit cu două toarte, folosit în exclusivitate pentru transportul anumitor produse, dintre care cele mai cunoscute fiind vinul, peștele sau derivatele acestuia și uleiul de măsline², reprezentând acea parte a categoriei de ceramică cunoscută sub denumirea de amforă³.

Domeniul amforelor a început să suscite interesul specialiștilor la sf. sec. XIX când numeroase exemplare de „tituli picti” descoperite la Roma și Pompei au fost publicate și catalogate de H. Dressel, R. Schoene și A. Mau⁴ apărând primele premise de-o clasificare într-un spațiu totuși limitat.

După cel de-al doilea război mondial, amforele au fost studiate și clasificate abordându-se cu multă îndrăzneală și arheologia marină, așa încât sub egida Școlii Franceze din Roma⁵ să fie organizate congrese internaționale care să reunească cercetătorii acestui domeniu.

În ceea ce privește studierea amforelor în România, primele cercări sunt făcute de către V. Pârvan⁶, astăzi conturându-se două direcții legate de prezența romană pe teritoriul țării noastre, reprezentând Dobrogea⁷ unde studiile sunt mai avansate și Dacia⁸ unde acest dome-

niu este mai puțin cunoscut. Deosebit de importante sunt elementele ce aparțin lumii romane și sunt găsite în așezările dacice, unde au fost identificate un număr apreciabil de de amfore⁹. Prezența în Dacia a unui impresionant număr de exemplare amforistice, ridică probleme deosebit de importante legate de stabilirea originii, răspândirea, conținutul și cronologia. Vom încerca o prezentare a principalelor piese provenite din săpăturile efectuate în Banat, unde am putut determina în funcție de formă, pastă și a caracterelor vizuale¹⁰, douăzeci și una de tipuri distincte provenite din cinci puncte diferite.

1. **Banatska Palanka** (opștina Bela Ćrkva, Iugoslavia); Pl. 1, Fig. 5 a-b.

Se află situată la vărsarea Carașului în Dunăre, pe teritoriul Iugoslaviei, în hotarul acestei localități se află probabil un castru roman necercetat alături de alte descoperiri romane, au fost găsite cărămizi purtând ștampila legiunii a IV-a Flavia, VII Claudia, a cohortelor I Cretum și II Hispanorum, apărând și o amforă ștampilată¹¹.

2. **Gornea** (Com. Sichevita, Jud. Caraș-Severin); Pl. 1, Fig. 7 a-c, 8, 12 a-c, 20, 21 a.

Localitate așezată pe malul Dunării, de-a lungul râului Camenița, mai spre nord de vărsarea acestuia în Dunăre, la începutul defileului Dunării, cam la 46 km spre est de Baziaș, în sectorul de îngustare cuprins între Pescari și Drencova¹². Amfore ne-au provenit din două puncte, af-

late pe raza localității, unul numit „Căunița de sus“, situat pe o terasă mai ridicată și ușor înclinată de la nord spre sud, la cca. 500-600 m de nivelul Dunării identificându-se o așezare de epocă romană din sec. II-III d. Chr. cu un bogat material arheologic. Săpăturile executate aici au scos la suprafață o construcție de tip villa rustica¹³.

Celălalt punct de pe raza satului este numit „Căunița de Jos“, situat în locul „Cetate“ la 6 km vest de sat identificându-se o fortificație romană târzie, cu un bogat material arheologic din care amintim monede, piese din bronz precum și ștampile cu efigia Legiunii a VII Claudia (de epocă târzie)¹⁴.

3. Pojejena (Jud. Caraș-Severin); Pl. I, Fig. 18 b.

Castru roman așezat pe o plat-formă înaltă, situată deasupra Dunării cam la 1 km depărtare de malul fluviului, locul este numit de localnici „Sitarnița“ (loc de pândă, de adunare) sau Via Bogdanovici. Aici și-au avut garnizoana Cohors V Gallorum et Pannoniorum. Pe panta situată spre sud de cadastru se întinde o așezare civilă cu construcții monumentale din piatră.

Din castru și așezare au apărut materiale arheologice ca: monede, ceramică, obiecte din bronz și fier, monumente din piatră, inscripții și cărămizi ștampilate (legiunea IV Flavia, Legiunea VII Claudia și Cohors V Gallorum)¹⁵.

4. Tibiscum (Sat Jupa, oraș Caransebeș); Pl. 1, Fig. 2, 3, 4, 6 a-c, 9 a-b, 10, 11 a-b, 13, 14 a-b, 15, 16, 17, 18 a, 19, 21 b.

Este situat la confluența râurilor Timiș și Bistra, la 6 km de orașul Caransebeș, în apropierea drumului național Caransebeș — Timișoara incluzând castrul roman auxi-

liar, vicusul militar, municipiul și necropola¹⁶. În sud-vestul Daciei este cel mai mare și important castru roman fiind locul unde își aveau garnizoana trupele Cohors I Sagittariorum, numerus Palmyrenorum Tibiscensium și numerus Maurorum Tibiscensium.

Având o formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și laturile orientate pe direcția nord-sud, castrul din piatră are dimensiunile de 320x170 m.

Așezarea civilă (vicus militar) s-a dezvoltat în apropierea castrului fiind situată la nord de acesta, astăzi identificându-se o serie de clădiri cu un număr mare de ateliere (fierărie, ceramică și sticlărie destinată se pare schimbului)¹⁷.

Municipiul cunoscut din inscripții, care îl amintesc în timpul împăratului Gallienus, este însă mai timpuriu, recente descoperiri arheologice confirmând ipotezele privind amplasarea acestuia pe malul drept al râului Timiș¹⁸.

Necropola se află situată la cca. 400 m de orașul antic, pe o terasă a Timișului, de-a lungul drumului roman Dierna — Tibiscum¹⁹. Materialul arheologic și epigrafic ieșit la iveală din săpăturile arheologice este de-o bogăție impresionantă atât din castru cât și din vicusul militar, iar descoperirile recente efectuate în oraș, indică o continuitate a vieții romane și după retragerea trupelor de către Aurelian.

Tabloul descoperirilor din zona Tibiscum s-a îmbogățit printr-o descoperire recentă în punctul „Țigănești“ unde au apărut cărămizi romane cu ștampilă și un element deosebit de important în cunoașterea creștinismului incipient, printr-o cărămidă care are ștampilat semnul crucii²⁰.

5. **Vărădia** (Jud. Caraș-Severin); Pl. 1, Fig. 6'a.

Castru auxiliar așezat lângă apa Carașului, pe drumul militar Lederata — Tibiscum, construit din piatră cu dimensiunile de 154x172 m²¹, fiind garnizoana cohorței I Vindelicorum. A fost scos la suprafață un bogat material arheologic, dezvelindu-se o serie de construcții, printre care și comandamentul. Recent Muzeul Județean din Reșița a întreprins săpături arheologice de la care ne-au provenit două amfore deosebit de importante²².

Pe lângă centrele prezentate mai sus, au fost efectuate cercetări arheologice și în alte zone ale Banatului dar materialul este dispersat, în cazul Diernei²³, urmează a fi valorificat așa cum este cazul la Mehadia²⁴ sau este nepublicat în situația Berzoviei²⁵.

Ținând cont de numărul mare de amfore descoperite, Tibiscumul rămâne cel mai important punct, aici descoperindu-se mare parte din tipurile prezentate de noi²⁶, în mod special provenite din clădirea A aflată în imediata apropiere a drumului ce lega castrul de orașul roman, fiind situată la capătul podului dintre cele două zone de interes ale Tibiscumului antic.

În rândurile ce urmează vom prezenta o încercare de tipologizare a amforelor din Banat în funcție de formă, pastă și raport cronologic.

A. **Amforă ovoidală** (Dressel 7-11, Beltran I, Paunier 435, Peacock & Williams 16 A-B); Fig. 1 a-b.

Se înscrie în seria de amfore ovoidale provenite probabil din Spania unde sunt cunoscute numeroase locuri de descoperire. Amfora este fragmetară, păstrându-se doar partea superioară, diametrul gurii fiind de 10 cm, buza evazată, toarte late

prinse de umeri, corpul alungit având un picior lunguiet. Cuptoare de fabricație au fost descoperite la Algeciras, Cerro de los Mártines și Puerto Real²⁷. Este răspândită în mod special în provinciile vestice ale Imperiului²⁸, în Dacia până acum nu cunoaștem exemplare asemănătoare.

Conținutul principal pare a fi sosul de pește sau saramura (muria) cunoscut din exemplare ce au titluri pictate²⁹. Cronologic acest tip se încadrează în perioada cuprinsă de sec. I î. Chr. — II d. Chr., la Tibiscum descoperindu-se în primul nivel de locuire³⁰.

Caracteristicile vizuale, indică o pastă gri albicioasă în exterior, bruncărmăzie în interior, pasta este fină, de bună calitate, bine arsă. Analiza petrologică indică rar mică fină, cuarț subangular, argilă feruginoasă și pe alocuri piatră de var.

B. **Amforă ovoidală** (Dressel 7-11, Peacock & Williams C-E, Beltran I); Fig. 2.

Este asemănătoare cu amfora ovoidală A ca formă, înscriindu-se în cadrul aceuiaș tip dar aceasta având buza rotunjită, diametrul acesteia fiind de 9 cm. Toarte late sunt plate, prinse de umăr și gât. Structura este fină, piciorul drept, culoarea pastei fiind gălbui roz, pasta săpu-noasă, conținând cuarț, mică în masă foarte fină.

În ceea ce privește originea acesteia, păreri sunt controversate, înclinându-se a i se atribui o proveniență nord mediteraneană, mai precis Gallia³¹. Este cunoscută mai ales în provinciile central europene, în mod special în Elveția³². Conținutul pare a fi sosul din pește, încadrându-se în sec. I-II d. Chr.³³, la Tibiscum provine din vicusul militar nivelul 2 de la clădirea A³⁴.

C. **Amforă cilindrică** (Dressel 38, Beltran II A, Ostia LXIII, Camulo-

dunum 186 C, Pélichet 46, Callender 6, Peacock & Williams 18); Fig. 3 a-b.

Corpul este alungit, diametrul gurii fiind de 23 cm, buza răsfântă spre exterior, toarte late lunguiete, prinse de corp care este pântecos având piciorul lunguiet și puțin ascuțit. Pasta este dură, cărămizie-roșietică, probabil minereu roșu de fier, cu un slip alb-cenușiu. Din secțiunile petrografice distingându-se ocazional policristaline, granule de cuarț, și feldspat, provenind dintr-o zonă cu un climat ortoclastic. Fragmentele de piatră de var, fosile pelicipode și foraminiferele sunt prezente în mici cantități, indicând o origine sud spanică³⁵.

Acest tip de amforă, cunoaște o mare răspândire în provinciile vestice³⁶ dar și în nordul Africii și estul Mediteranei³⁷, în Dacia cunoaștem două exemplare provenite din recente săpături de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa din zona Forumului. Conținutul principal îl constituie produsele din pește³⁸, avînd o circulație destul de restrînsă în timp, cronologic încadrându-se în amforele de sec. I-II d. Chr. La Tibiscum a fost descoperită în nivelul II de la clădirea A³⁹.

D. Amforă avînd corpul cilindric (Beltrán IV B, Ostia LXI, Peacock & Williams 21); Fig. 4 a b.

Se caracterizează ca o amforă avînd corpul cilindric, buza evazată, gâtul îngust, toartele fiind ovoidale, prinse de gâtul amforei. Corpul este prins pântecos iar piciorul este lunguiet și gol. Are imprimată pe partea exterioră a buzei, încadrată de un chenar ștampila OFF (icina) OCLO⁴⁰.

Pasta este dură, de culoare roșietică, diametrul buzei fiind de 12 cm, în pastă constatăm granule de cuarț și stropi de mică și feldspat. După numeroasele exemplare desco-

perite în Lusitania, probabil provine de la Herdade do Pinheiro (Marateca)⁴¹, unde în apropiere se află orașul Oclispo de unde și oficina OCLO. Se cunosc exemplare asemănătoare în Italia⁴², dar și în Dacia la Ulpia Traiana⁴³. A folosit la transportul produselor din pește, în mod special a garumului⁴⁴. Este cunoscută la Ostia și Herculane în perioada Flaviană mergînd la Ostia până în secolul II d. Chr., la fel ca și la Ulpia Traiana⁴⁵. Descoperirea de la Banatska Palanka provine din apele Dunării⁴⁶.

E. Amforă globulară (Dressel 20, Beltrán V, Ostia I, Callender 2, Peacock & Williams 25); Fig. 5 a-c.

Corpul este globular și gros, toarte rotunde (a) și ovale (b), buza rotunjită (a) și ascuțită (b), marginea concavă, piciorul este puțin ascuțit. Această amforă este prototipul Augustan, în multe cazuri descoperindu-se și tituli picti sau ștampile cum este cazul celei de la Tibiscum (Fig. 5 c).

Este o amforă dură, pastă cărămizie, culorile mergînd de la cărămiziu spre roșu-brun sau cenușiu. În pastă am constatat fragmente de cuarț, cuarțite, potasiu și feldspat plagiclastic, gresie cuarțoasă și piatră de var. Mineralele incluse în pastă reflectă complexul geologic sedimentar al Guadalquivirului, mai precis Sierra Morena, confirmînd ipotezele unei origini aflate în provincia spaniolă Baetica⁴⁷.

Cunoaște o mare răspândire în Imperiu, atât în provinciile vestice cât și de-a lungul Rhonului și al Rinului dar și în estul Mediteranei⁴⁸. În Dacia cunoaștem exemplare asemănătoare la Ulpia Traiana Sarmizegetusa dar și în Oltenia la Orlea⁴⁹. Tituli picti indică folosirea acestei amfore la transportul uleiului de măsline⁵⁰. Formele prezentate de noi se

încadrează cronologic (a) la sf. sec. I d. Chr.⁵¹, și (b) în sec. II d. Chr.⁵².

F. Amfore torpilă (Scorpan II K, Peacock & Williams 52, Egloff 177, Fig. 6 a-c).

Corpul este cilindric și înalt, gâtul scurt, buza suplă sau în manșom puțin răsfrântă, are linii incizate concentrice în bandă pe gât. Toartele sunt mici și scurte, fundul este reprezentat printr-un picior ascuțit sau lunguiet. Exemplarul de la Fig. 6 b-c, conține titului picti cu vopsea roșie⁵³. Cunoaște o structură micașistică, având o pastă fină, culorile mergând de la cărămiziu până la maroniu. În pastă constatăm grănule de cuarț subangular, fragmente de 0,05-0,30 mm, piroxene, muscovite și mică biotitică, feldspat plagioclastic și ocazional piatră de var.

În general astfel de exemplare provin din Nordul Africii, în mod special din regiunea Nilului, deci din Egipt⁵⁴. Frecvent o întâlnim în Africa dar și în Italia, Spania⁵⁵ și foarte multe exemplare sunt cunoscute în Dobrogea⁵⁶. Se consideră că a folosit la transportul vinului⁵⁷, încadrându-se din punct de vedere cronologic în sec. III-IV d. Chr., în unele cazuri se cunosc exemplare care merg până în sec. VI d. Chr.⁵⁸.

G. Amforă cu fundul plat (Ben-ghazi 1, Peacock & Williams 40); Fig. 7.

Acest tip are gâtul înalt, toartele rotunjite și prinse de gât și umerii vasului, corpul rotunjit iar marginea este subțire, fundul fiind plat⁵⁹. Are o structură dură, pasta este cărămie, incluzând piatră de var cu pete maronii, fragmente de cuarț subangular, foraminifere, feldspat plagioclastic și bucățele mici de mică. Probabil provine din Nordul Africii, unde este bine cunoscută⁶⁰, fiind răspândită în multe zone ale imperiului⁶¹. Cronologic are o extindere mai

mare, încadrându-se în perioada sec. III-V d. Chr.⁶².

H. Amforă cilindrică (Beltrán 56, Ostia III, Keay IV-VII, Opaît XIII, Peacock & Williams 34); Fig. 8 a-b.

Se caracterizează printr-un gât lunguiet, buza puțin rotunjită, corpul tronconic, toartele ovale mici și puternic ascuțite, corpul lunguiet având un picior ascuțit și solid. Pe un exemplar de la Tibiscum (Fig. 8 b) se poate observa literele latine P E alături de care încrustat cu un obiect ascuțit după ardere literele grecești X P⁶³. Se caracterizează ca o amforă confecționată dintr-o argilă săpunoasă destul de dură, culorile mergând de la cafeniu spre roșietic fiind incluse în pastă pete albe rezultate de la folosirea apei marine. Pe margine se pot observa urmele lăsate de mână de la confecționarea vasului. Caracterele petrografice indică fragmente de cuarț subangular de cca. 0,1-0,2 mm și fragmente rotunde de piatră de var ca urmare a reacției cu apa marină.

Provine cu mare probabilitate din regiunea Sahel din Tunisia centrală, provincia romană Byzacena⁶⁴, fiind cunoscută în multe regiuni ale Imperiului⁶⁵ dar și în Dacia, la Ulpia Traiana, Drobeta⁶⁶ și Micăsasa⁶⁷.

Conținutul nu poate fi precizat cu exactitate dar se consideră că a folosit la transportul ulciului de măsline și probabil a produselor din pește⁶⁸, încadrându-se cronologic în sec. II-IV d. Chr.⁶⁹.

I. Amforă Nord Africană (Almagro — Key, Peacock & Williams 35), Fig. 9 a-b.

Gâtul este în formă de pâlnie tronconic, toartele fiind ovale și puternic arcuite, corpul este lunguiet, cilindric, iar piciorul este mai mare și ascuțit fiind mult mai solid. Pe ua

exemplar de la Tibiscum constatăm inscripția cu vopsea roșie EL...ENI⁷⁰. Structura este dură, pasta aspră la pipăit, culorile mergând de la cafeiniu spre roșu-brun, fiind incluse în pastă pete albe rezultate de la folosirea apei marine, alături de cuarț subangular și fragmente de piatră de var ca urmare a reacției cu apa marină.

Având o structură asemănătoare cu a celei prezentate la fig. 8, înclinăm să o considerăm că provine din zona Tunisiei⁷¹, regăsindu-se în multe locuri ale imperiului⁷² printre care și în Dacia, mai precis în Oltenia dar și în Dobrogea⁷³. Conținutul este greu de precizat, iar descoperirile efectuate atât la noi cât și în alte zone indică pentru această amforă perioada cuprinsă între sec. II-V d. Chr.⁷⁴.

J. Amforă cu buze supraînălțată (Dressel 30, Ostia V, Keay I, Peacock 5 Williams 38); Fig. 10 a-b.

Are gura înălțată ornamentată prin incizii orizontale, toarteale sunt late incizate fiind prinse de umerii vasului, gâtul este lunguiet iar corpul este pântecos, subțindu-se spre bază printr-un picior alungit. Pasta este dură, poroasă, confecționată dintr-un lut care dă o culoare cărămizie, incluzând în pastă fragmente albe observabile cu ochiul liber pe suprafața vasului. Petrografic pasta include cuarț, cuarțite, ocazional fragmente de granite, augite și feldspat plagioclas ortoclastic. Atât analizele petrografice cât și ștampilele prezente pe unele exemplare indică o origine algeriană, din provincia romană Mauretania Caesarensis⁷⁵. Este cunoscută pe litoralul nordic al Africii precum și la Ostia, Roma, dar și în centrul Europei, în Elveția dar și în Anglia⁷⁶, la noi în țară sunt cunoscute exemplare provenite de la Ulpia Traiana⁷⁷ și din Oltenia⁷⁸. Con-

ținutul principal îl constituie uleiul de măsline de Tubusuctu⁷⁹. Numeroasele situri arheologice unde au fost descoperite exemplare analoge indică secolul II d. Chr., la Ostia fiind descoperită în nivelul caracteristic secolului IV d. Chr.⁸⁰. La Tibiscum a fost descoperită în primul nivel din vicusul militar datat în secolul II d. Chr.⁸¹, iar la Ulpia Traiana și în Oltenia pe parcursul sec. III d. Chr.

K. Amforă piriformă (Pélichet 47, Gauloise 5, Ostia LX, Callender 10, Niederbeber 76, Peacock & Williams 30); Fig. 11 a-b.

Amforă piriformă din care s-a păstrat doar gâtul și umărul, având buza răsfrântă spre exterior și lată, toarteale sunt rotunjite prinse de gât pe umerii vasului, corpul este rotunjit, îngustându-se spre bază care este circulară. Pe toartă a fost imprimată ștampila MMACSVR din care MA și VR în ligatură⁸². Are o pastă roșietică mergând spre culoarea pielii cu o ardere bună, pasta este săpunoasă conținând cuarț, mică, piatră de var și rare fragmente de roci metamorfice, indicând se pare o origine nord africană, după unele descoperiri, în provincia romană Mauretania Caesarensis s-ar considera locul de origine⁸³. Este cunoscută din descoperirile efectuate în Europa, în mod special din Gallia, Germania, Italia și în alte zone ale imperiului⁸⁴. După informațiile scrise dar și ca formă, se pare că această amforă a fost folosită la transportul vinului⁸⁵.

Din punct de vedere cronologic, este caracteristică pentru secolul II d. Chr. dar unele exemplare au fost încadrate și la mijlocul sec. I d. Chr.⁸⁶. Descoperirea de la Tibiscum⁸⁷ se alătură celorlalte din clădirea A, încadrându-se pe parcursul sec. II d. Chr.

L. Amforă tubulară (Ballana 6, Kuzmanov XIII, Scorpan 8 B, Keay LIII, Peacock & Williams 44); Fig. 12 a-c.

Amforă de dimensiuni mijlocii, având gâtul scurt, buza îngustă, toarte rotunjite prinse de umerii vasului. Marginea groasă brăzdată de incizii orizontale. Frecvent exemplarele provenite din Grecia, poartă tituli picti la fel ca și exemplarul de la Gornea⁸⁸. Pasta este dură, cu mult nisip și piatră de var, având o culoare roz-crem spre roșu-gălbui. Structura petrografică indică frecvent piatră de var, piroxene și serpentite având o compoziție ultrabazică de roci sedimentare. Prezența zirconului, un derivat al peridotitelor indică ca loc cert de proveniență insula Cipru⁸⁹. Este cunoscută mai ales în Egipt, Cipru, Palestina, Marea Egee și în Italia și Britania⁹⁰. Descoperirile de la Gornea se alătură celor din Dobrogea⁹¹.

Conținutul este incert dar exemplarele provenite din Antiohia trădează o amforă destinată transporturilor de uleiuri⁹². Specialiștii o consideră ca o amforă „târzie” fiind datată în mod special în secolele V-VI cu excepția unor exemplare care se datează în sec. VII⁹³. În Dobrogea și mai ales cele de la Gornea se înscriu către sfârșitul secolului IV și începutul secolului V⁹⁴.

M. Amforă de dimensiuni mijlocii (Scorpan V, Popilian 5, Ballana 13 a, Kuzmanov VI, Zest 95, Peacock & Williams 45); Fig. 13 a-b.

Se caracterizează ca o amforă de dimensiuni mijlocii, piriformă, alungită, având gâtul îngust, și lunguiet, buza rotunjită cu o singură toartă lată, de mici dimensiuni, prinsă de umăr și de buza vasului. Corpul este pântecos având un picior lunguiet, conținând striuri orizontale pe corp. Este o amforă din categoria celor fi-

ne, culorile mergând de la roșu-brun spre roșu-cărămiziu. În pastă constatăm din abundență bucăți de muscovite și mică biotitică alături de fragmente de cuarț și cuarț metamorfic. Din aceste analize rezultă o proveniență est mediteraneană, concretizată pe coastele Asiei Mici⁹⁵. Cunoaștem exemplare ale acestui tip în aproape toate provinciile Imperiului Roman, la noi în țară exemplare asemănătoare sunt prezente pe litoralul Mării Negre⁹⁶.

Conținutul este incert, fiind încadrată cronologic în funcție de descoperiri din sec. I d. Chr. până în sec. V⁹⁷, la Tibiscum fiind datată în sec. II-III d. Chr.⁹⁸.

N. Amforă având gura îngustă (Opaiț VIII, Scorpan IV N); Fig. 14

Tipul acesta de amforă se caracterizează prin gura îngustă, gâtul lunguiet și îngust, toarte plate și rotunjite fiind prinse de partea superioară a gâtului, corpul ovoidal îngustat spre bază, terminându-se printr-un picior masiv care are o muchie ce delimitează piciorul de corp. Pe gât conține tituli picti cu vopsea roșie *ey*⁹⁹. Este confecționată dintr-o argilă cărămizie, fină, culorile mergând de la cărămiziu spre roșatic. În pastă conține particule albe, ca urmare a reacției cu sarea marină precum și bucăți maronii de minereu din fier. Atât structura petrologică cât și forma, pasta, indică un tip de amforă Samian¹⁰⁰, provenită din insula Samos. Răspândirea acesteia este limitată doar la zona Mării Egee și litoralul Pontic¹⁰¹. Tipic pentru această amforă este transportul vinului¹⁰², încadrându-se în categoria de amfore târzii date în sec. III-V d. Chr.¹⁰³, la Tibiscum fiind descoperită în nivelul III din vicusul militar datat la mijlocul sec. III.

O. Amforă având gura foarte îngustă (Opaiț VII, Scorpan XI, Sănie 4); Fig. 15 a-b.

Este a amforă care are gura foarte îngustă și buza înaltă și verticală, subțiată la partea superioară și îngroșată la mijloc, toarte sunt plane fiind prinse de umăr, gâtul tronconic. Umărul este îngust avînd un unghi ascuțit, zonă în care corpul are diametrul maxim, îngustându-se spre bază, care este formată dintr-un piciruș evazat în exterior. Structura este dură, poroasă confecționată dintr-o argilă cărămie avînd angobă cafenie. În pastă constatăm mică, piatră de var și particule albe de la sarea marină alături de bucăți mici de minereu de fier, ce indică o proveniență microasiatică, concretizată în tipul de amfore provenite din insula Chios și cunoscută pe litoralul Mării Negre dar și în Moldova ¹⁰⁴.

A folosit la transportul vinului din Chios ¹⁰⁵, fiind cunoscută începînd din sec. II d. Chr. până în sec. IV-V d. Chr. ¹⁰⁶, exemplarul nostru provine de la clădirea A din vicusul militar de la Tibiscum, datată la sf. sec. II și începutul sec. III.

P. Amforă pântecoasă (Opaiț XI a); Fig. 16.

Se caracterizează ca o amforă pântecoasă cu buza rotunjită, diametrul gurii fiind de 23 cm, toarte groase și rotunjite prinse la umăr, care este larg. Marginea este groasă, corpul terminându-se cu un picior alungit și puțin rotunjit. Pasta este aspră, confecționată dintr-un lut brun, culoarea este roșu-brun în interior avînd angobă brună. În pastă constatăm prezența în cantități mici a biotitei, cuarțului și a granulelor de minereu de fier. Această analiză indică o zonă cu roci metamorfice, situată pe litoralul Mării Negre, fiind se pare o amforă de origine locală ¹⁰⁷.

Până în prezent cunoaștem exemplare asemănătoare doar din Dobrogea, unde se regăsește ¹⁰⁸. Conținutul este greu de precizat, iar cir-

culația acesteia indică o încadrare în sec. II-III atât în Dobrogea cât și la Tibiscum ¹⁰⁹.

R. Amforă avînd corpul bombat (Opaiț XI, Scorpan T); Fig. 17 a-b.

Gura este largă, buza îngustată spre exterior, marginea groasă, gâtul tronconic larg la bază, toarte dreptunghiulare prinse sub buză și deasupra umărului. Corpul este ovoidal, puțin cilindric, mai mult bombat, piciorul este masiv și conic, pe gât are caneluri orizontale. Este confecționată dintr-o argilă cărămiziu-roșietică foarte dură, constatănd în pastă, piatră de var, cuarț și granule de mică albă (muscovite). Originea acesteia trebuie căutată cu mare probabilitate în Grecia, dar este posibil să provină și din zona litoralului Pontic ¹¹⁰, fiind răspândită mai ales în Grecia, Bulgaria și Dobrogea ¹¹¹. Conținutul este incert, iar circulația acesteia pare să fi început în sec. III și continuând până în sec. V-VI ¹¹².

S. Amforă tip cană (Opaiț X); Fig. 18 a — c.

Are gura puțin largă, cu un manșon, gâtul înalt, cilindric, lățit la bază, toarte mari, ovale în secțiune, prinse sub buză și deasupra umărului care este larg și puternic rotunjit. Corpul este conic, mai subțire, terminându-se printr-un picior conic prominent. Frecvent pe gâtul amforei au fost găsite urmele scrierii cu vopsea roșie. Este confecționată dintr-o argilă roșie, culorile în funcție de ardere, mergând de la roșu-cărămiziu spre roșu-brun. În pastă, care este fină constatăm, mică, cuarț și alte elemente care indică se pare o origine istropontică sau chiar locală ¹¹³.

Datorită lacunelor în cercetarea domeniului amforistic, cunoaștem exemplare asemănătoare doar în zona Mării Negre ¹¹⁴, fiind folosită la transportul probabil, al vinului, și cu

o mai mare probabilitate acest recipient se pare că a folosit la reîmbutelierea vinului și redistribuirea în Dacia. Perioada de circulație se pare că este destul de restrânsă, databilă doar în sec. II-III ¹¹⁵ și probabil în sec. IV.

T. Amforă având corpul bombat (Opaiț I, Pélichet 47, Peacock & Williams 27); Fig. 19.

Forma acestei amfore se caracterizează printr-o gură largă, buza răsfrântă spre exterior, gâtul relativ înalt în formă de pâlnie, îngustat la bază, toarteles au atașul superior la 2 cm sub buză iar cel inferior pe mijlocul umărului. Corpul este pântecos, bombat, îngustându-se spre bază care este plată. Are în multe cazuri ștampilă pe corp. Pasta este dură, fiind confecționată dintr-o argilă de culoare roz-cărămizie spre brun, uneori cafenie, conținând granule de cuarț fin și mică albicioasă cunoscută sub denumirea de sericit.

Originea acestei amfore se pare că este în sudul Franței, în mod particular de-a lungul Rhoului unde au fost descoperite numeroase cuptoare ¹¹⁶ de confecționat amfore. Cunoaște o mare răspândire atât în occidentul cât și în orientul imperiului ¹¹⁷, vestul și nordul Mării Negre precum și în Dobrogea ¹¹⁸. Destinată transportului de vin ¹¹⁹, cunoaște o perioadă de circulație care se încadrează între sec. I d. Chr. și III d. Chr. ¹²⁰, la Tibiscum a fost descoperită în orașul roman, în cel de-al doilea nivel de locuire ¹²¹, datat la mijlocul sec. II.

U. Amforă de mică capacitate (Kuzmanov XIX, Scorpan 7 a. Keay LXV, Opaiț III, Peacock & Williams 43); Fig. 20.

Amforă de dimensiuni mai mici având buza conică, puțin rotunjită, pereții grosieri cu toarte prinse de umăr. Corpul este globular având o buză îngustă cu un picior ascuțit,

toarteles fiind mici și înguste. Pereții vasului sunt decorați cu striuri orizontale. Are o pastă dură, culorile mergând de la roz-crem spre roșu — gălbui, în pastă constatăm piatră de var cu piroxene și serpentite, indicând ca sursă de compoziție o zonă ultrabazică de roci sedimentare, concentrate în Liban ¹²², dar trebuie menționat existența la Otina lângă Constanța a unui cuptor de fabricație a ceramicii, în care a fost descoperit și un exemplar asemănător cu cel prezentat de noi. Răspândirea acesteia este foarte mare, descoperindu-se exemplare analoge din Britania și până în Asia Mică ¹²³.

Fiind o amforă originală din Liban se pare că a folosit la transportul rășinii de cedru, un ulei folosit pentru impregnare ¹²⁴, fiind considerată ca o amforă târzie datată pentru sec. III-IV ¹²⁵.

V. Amforă având gura în formă de pâlnie (Opaiț III, Scorpan A, Popilian 2, Peacock & Williams 57); Fig. 21 a — c.

Caracteristică pentru formele de amforă, care au gura în formă de pâlnie, cu buza puțin evazată spre interior, gâtul lărgindu-se spre umăr, toarteles ovale care se prind de partea superioară a gâtului și de umeri. Corpul este ovoidal, decorat în caneluri orizontale înguste, terminându-se printr-un picior mic. În general are tituli picti cu vopsea roșie, pe exemplarul de la Tibiscum găsim scris... VI V S ¹²⁶. Structura acestei amfore este dură, având o ardere bună, culorile mergând de la roz spre cărămiziu, pereții având angobă albă, în pastă constatăm cuarț, minereu de fier, provenind dintr-o zonă de roci ultrabazice. Din analiza petrografică se deduce o proveniență posibilă pe coastele estului Mediteranian, dar la fel ca în cazul amforei U (Fig. 20) să presupunem și zona Mării Negre ¹²⁷.

La Tibiscum este cea mai cunoscută amforă ¹²⁸, regăsindu-se și în Dacia ¹²⁹ și în Dobrogea ¹³⁰. Conținutul principal îl constituie vinul așa cum rezultă din informațiile scrise ¹³¹, circulând în secolele II-IV d. Chr., exemplarele noastre datându-se la mijlocul sec. II și pe parcursul sec. III ¹³².

Analiza amforelor romane descoperite în Banat, conturează câteva direcții de cercetare în elucidarea unor probleme deosebit de importante pentru viața economică a Daciei. În acest sens pot fi menționate trei direcții principale: 1. stabilirea originii; 2. stabilirea conținutului; și 3. raportul cronologic în vederea stabilirii limitelor de circulație.

Originea acestor amfore are la bază studiul formelor și a variantelor bazate pe existența pe multe dintre vase a ștampilelor. În Banat cunoaștem doar două exemplare, unul provenit de la Banatska Palanka, care poartă ștampila OFF (icina) OCLIO fig. 4 b, cu mare probabilitate aceasta ar indica oficina aflată în orașul Oclispo aflat pe litoralul Oceanului Atlantic, în provincia Hispanică Lusitania și ștampila de la Tibiscum fig. 11 b, având imprimată ștampila MMACSVR care ar putea fi localizată în Mauretania Caesariensis, la fel de bine ar putea fi și un producător particular. Corespondențele stabilite de noi au fost elaborate și în funcție de structura pastei amforelor studiate de noi. Atât amfora cu ștampila de la Banatska Palanka cât și cea de la Tibiscum indică în funcție de compoziția pastei și ca formă tipologică zonele menționate de noi.

Am reușit să stabilim mineralogic diferitele centre de unde proveneau aceste recipiente, așa încât analiza petrografică indică cu destul de mare precizie sursa lutului din care sunt confecționate vasele ¹³³.

Acest procedeu urmând să-l folosim la scară mai largă, extinzându-ne cercetările la întreaga provincie romană din Carpați.

Din numărul mare de forme au putut fi stabilite zece locuri de origine (Pl. II), urmând ca cercetările viitoare să certifice analizele efectuate de noi. O problemă deosebit de importantă o constituie stabilirea conținutului acestora, singura modalitate existentă până în prezent este cea a descifrării literelor scrise „tituli picti” de pe pereții vaselor, cu vopsea roșie. S-au făcut pași mari în acest sens, din Banat cunoaștem șase exemplare care conțin scriere cu vopsea roșie, N. Vlăssă reușind să citească amforele de la Gornea ¹³⁴ care au înscris litere mai cursive, indicându-se capacitatea cât și lichidul transportat. Multe amfore nu mai conțin nici inscripții și nici litere pictate fiind dificil de precizat conținutul dar în funcție de formă și capacitate, ne-am încadrat în apropierea celor cunoscute. Așa cum stau lucrurile la această oră, în ordinea produselor importate se înscrie vinul ¹³⁵, apoi uleiul de măsline ¹³⁶, produsele din pește ¹³⁷, și uleiurile speciale ¹³⁸. În funcție de țara de origine putem stabili câteva direcții în aprovizionare, astfel vinul în mare măsură provine din Dobrogea, Asia, Egipt, nordul Africii și Gallia (Pl. III). Dacia cunoaște încă din sec. II î. Chr. o dezvoltare a producției viticole, dar în perioada ocupației romane, informațiile despre o cultivare pe suprafețe întinse nu există, singurele detalii sunt amintite într-o inscripție de la Sucidava ¹³⁹, iar cheltuielile unui ospăț de la Alburnus Maior ¹⁴⁰ indică două categorii de vin, merumul (un vin dulce și mai scump) și vinumul probabil produs local. Deci în mare măsură vinul bun de calitate este adus, așa cum rezultă

și din analizele noastre din câteva provincii care și astăzi sunt renumite în producția viticolă, dar în aceeași măsură nu trebuie neglijată producția locală, chiar dacă pentru moment informațiile sunt lacunare.

Un alt produs cunoscut din inscripțiile de pe amfore îl constituie uleiul de măsline, care provine din trei zone recunoscute și astăzi ca producătoare a acestui ulei și anume: Cipru, nordul Africii și Spania. Produsele din pește, garumul și saramură au corespondențe doar în Spania cunoscută fiind doar o singură amforă care are o altă proveniență decât spaniolă și anume din Gallia. O ultimă categorie de produse o constituie uleiurile speciale dintre care cel de cedru, este adus din Libanul de astăzi, unde îl găsim și în prezent fiind mijloc de comercializare.

Cronologic (Pl. IV) pot fi stabilite momentele de circulație ale amforelor, singurul impediment fiind faptul că acestea nu pot fi atribuite unei perioade restrânse de circulație, durata extinzându-se pe parcursul a două sau trei secole, în Banat cunoaștem amfore care circulă din sec. I î. d. Chr. și până în sec. V d. Chr. Amforele târzii ne sunt cunoscute mai ales din cercetările întreprinse la Dunăre, zonă care a aparținut mai mult timp de Imperiul Roman. Răcordarea la sistemul internațional de circulație al amforelor, va stabili cu certitudine noi jaloane cronologice în cadrul acestui domeniu. Descoperirea numai la Tibiscum a 16 tipuri din cele cunoscute în Banat, indică un centru deosebit de important pe calea de acces spre capitala Daciei romane. Dar cel mai important element îl constituie descoperirea în proporție de 95 % dintre amforele tibiscene în clădirea A ¹⁴¹ aflată în apropierea podului ce lega garnizoana de orașul roman. Această clădire

cercetată în anii trecuți avea rolul de depozitare a mărfurilor care treceau râul Timiș și se îndreptau spre capitala Daciei. Această clădire se află la capătul drumului ce traversa Banatul pe artera Lederata — Berzobis — Tibiscum, deci principala cale de pătrundere a importului în centrul provinciei Dacia. Rolul Tibiscumului trebuie să fi fost foarte important din moment ce în clădirea de care am amintit mai sus au fost descoperite marea majoritate a exemplarelor prezentate de noi.

Al doilea drum de acces spre Tibiscum venea de la Dierna, cele două drumuri se întâlneau la ieșirea din orașul roman, ultima cale fiind mai greu accesibilă traversând culoarul Timiș — Cerna mult mai dificil.

Unii specialiști consideră canalele navigabile, ca principala formă de pătrundere a importului și a legăturilor economice între provinciile romane. În cazul nostru ar putea exista posibilitatea transportului pe râul Timiș dar nedocumentată științific până în prezent.

Provincia Dacia făcea parte din sistemul vamal al Iliricumului ¹⁴² (publicum portorium Illyricii) care grupau un număr de opt provincii. Așa se explică prezența unor „negotiatores Dacicus” la Salona, Nedium și Tragurum în Dalmația, fiind cunoscut un negustor „Dacicus” chiar la Aquileea ¹⁴³. Având în vedere aceste elemente, credem că produsele provenite din rodul Africii și vestul Imperiului au fost debarcate la Salona și Aquileea, de unde se încărcau în care până la râul Sava, care era navigabil și pe care se transportau pe apă, până la Singidunum, de unde pe Dunăre până la Lederata. Aici se pare că ar fi fost un mare port care asigura redistribuirea mărfurilor spre provincia Dacia, pe ca-

lea de acces Lederata — Berzobis — Tibiscum, unde din informațiile pe care le avem ar fi existat un depozit destinat aprovizionării celorlalte orașe ale Daciei. Pentru amforele provenite din Orient, aici amintim Dobrogea, Asia și Siria, calea de acces a constituit-o Dunărea, ca mod sigur de navigație. Pe Dunăre se ajungea la Sucidava și Lederata de unde se pătrundea în provincie.

Bogăția de date furnizate de această categorie de material arheologic va duce cu siguranță la noi puncte de vedere, în mod special si-

turile din Transilvania (Apulum, Po-taissa, Napoca și Porolissum), unde cercetările sunt la început de drum.

Comerțul reprezentat prin mărfuri cât și prin căile de acces constituie elemente esențiale în viața unei provincii. Cercetările din Dacia cunosc astăzi o largă răspândire, urmând ca în anii viitori să fie încadrate toate aceste elemente în circuitul internațional de valori, așa încât provincia romană Dacia să constituie acel punct al civilizației romane cu un real potențial științific și informațional.

NOTE

¹ D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy*, London and New York, 1986, p. 21-22.

² Al. Avram, A. Opaît, *Le vin, l'huile et les amphores dans l'antiquité classique*, în *Dacia* NS, 31, 1987, p. 135-144.

³ V. Canarache, *Importul amforelor stampilate la Istrai*, București, 1957, p. 8-16; C. Scorpan, *Origini și linii evolutive în ceramica romano — bizantină (secolul IV-VII)*, în *Pontica* IX, 1976, p. 159.

⁴ H. Dressel, *Corpus Inscriptionum Latinorum*, XV, Partea 1, Berlin, 1899; R. Schonne, A. Mau, *Corpus Inscriptionum Latinorum*, Sup. 2, Partea 3, Berlin 1909.

⁵ Din vastă bibliografie existentă amintim: N. Lamboglia, *Sulla cronologia delle anfore romane de età repubblicana*, în *Revista Studii Ligurii* 21, 1955, p. 252-260; F. Benoit, *Epaves de la Côte de Provence: typologie des amphores*, în *Gallia* 14, 1956, p. 23-24; A. Tchernea, *Informations archéologiques: directions des recherches archéologique sous-marines*, în *Gallia* 27, 1969, p. 465-499; H. S. Robinson, *Pottery of the Roman period, the Athenian Agora*, Vol. V., Princeton, 1959; B. Liou, *Direction de recherches archéologiques sous — marines*, în *Gallia* 31,

1973, p. 571 — 608; M. H. Callender, *Roman Amphorae*, London, 1965; F. Zevi, *Apunti sulle anfore romane*, în *Archologia classica* 18, 1966, p. 207-247; M. Beltrán Lloris, *Las anforas romanas en Espana*, 1970; E. Rodriguez Almeida, *Novedades de epigrafia anforaria del Monte Testaccio*, în *Coll. de L'Ecole Française de Rome* 10, 1972, p. 107-242; J. H. Arms, *Commerce and Social Stading in Ancient Rome*, Harvard, 1981.

⁶ V. Pârvan, în *Histria* VII, 1923.

⁷ D. Tudor, *Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R.P.R.* în *Studii și referate privind istoria R.P.R.*, Vol. I, 1954, p. 81-88; Idem, *Răspândirea amforelor grecești stampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în *ArhMold*, V, 1967, p. 37-82; V. Canarache, *op. cit.*, V. Eftimie, *Imports of stamped amphorae in lower Danubian regio and a draft: Rumanians corpus of amphora stamps*, în *Dacia* NS, 3, 1958, p. 195-215; Ad. Rădulescu, *Amfore romane și romano-bizantine din Seytia Minor*, în *Pontica* 9, 1970, p. 99-104; A. Opaît, *Considerații preliminare asupra amforelor romane și romano-bizantine din Dobrogea*, în *Peuce* VIII, p. 291-327; Idem, *Amfore romane de mare capacitate, Considerații tipologice*, în

SCIVA 3, 38, 1987, p. 245 ; C. Scorpan, Ceramica romano-bizantină de la Sucidava, în **Pontica VIII**, 1975, p. 263-315 ; Idem, Contribution à la connaissance de certain types céramiques romano-bizantines (IV-VII siècles) dans l'espace istro-pontique, în **Dacia NS 21**, 1977, p. 269-299 ; I. Barnea, L'incendie de la cite de Dinogetia au VI siècle, în **Dacia NS 10**, 1966, p. 237-299 ; M. Irimia, Cuptoarele Romano-Bizantine de ars ceramica de la Oltenița (Jud. Constanța), în **Pontica I**, 1968, p. 379-407.

⁸ M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, Le chantier archeologique de Porolissum, în **Materiale V**, fasc. 1, 1962, p. 361-386 ; D. Tudor, Importul de vin și untdelemn în Provincia Dacia, în **Apulum VII**, 1968, p. 391-399 ; Gh. Popilian, Contribution à la Typologie des amphores romaines decouvertes en Oltenie (II-III siècle de n.e.) în **Dacia NS 18**, 1974, p. 137-143 ; Idem, **Ceramica romană din Oltenia**, 1976, p. 37-76, Pl. XV-XVI ; S. Sanie, **Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei** (sec. II î.e.n. — III e.n.), p. 128-159, Pl. 34-40.

⁹ I. H. Crișan, **Ceramica daco-getică, cu specială privire la Transilvania**, București, 1969 ; I. Glodariu, **Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană**, București, 1974.

¹⁰ Analizele petrografice au fost făcute în cadrul laboratorului de la Muzeul din Caransebeș, de către colegul Octavian Popescu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru sprijinul deosebit acordat în acest domeniu deosebit de important.

¹¹ **IDR III/1**, p. 34-35, fig. 4.

¹² N. Gudea, Gornea, Așezări din epoca romană și romană târzie, în **Banatica**, Studii și cercetări arheologice, Reșița, 1977, p. 11.

¹³ **Ibidem**, p. 12-37 ; Gh. Lazarovici, I. Uzum, I. Dragomir, Cercetări arheologice la Gornea, în **Banatica II**, 1973, p. 403-416.

¹⁴ N. Gudea, *op. cit.*, p. 38-95.

¹⁵ N. Gudea, I. Uzum, Castrul roman de la Pojejena, săpături arheologice din anul 1970, în **Banatica II**, 1973, p. 85-97 ; N. Gudea, O. Bozu, A existat un sanctuar mithraic la Pojejena, în **Banatica IV**, 1977, p. 177-181 ; N. Gudea, Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice executate la castrul roman Pojejena, în **Banatica V**, 1979, p. 181-185.

¹⁶ P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, Tibiscum — cercetări arheologice (I), în **Acta MN XIX**, 1982, p. 311-330 ; P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, P. Rogozea, Tibiscum cercetări arheologice (II), (1980-1983), în **StComC IV**, 1982, p. 185-206 ; P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, Tibiscum — Cercetări arheologice (II), (1976-1979), în **Acta MN XX**, 1983, p. 405-432.

¹⁷ D. Benea, Tibiscum în lumina descoperirilor epigrafice, în **Tibiscum V**, 1979, p. 141-148 ; Idem, Cercetări arheologice în așezarea civilă de la Tibiscum (Edificiul VII), în **Banatica VII** 1983, p. 203-225.

¹⁸ Ad. Ardeț, Le municipes romain de Tibiscum, în **La politique éditiltaire dans les provinces de L'Empire Romain**, Actes du 1-er Colloque Roumano — Suisse, Deva 1991, Cluj-Napoca, 1993, p. 83-85.

¹⁹ R. Petrovsky, Tipuri de morminte romane din zona Caransebeșului, în **Banatica IV**, 1979, p. 201-212.

²⁰ M. Moga, Vestigii paleocreștine în Banat, în **In memoriam Constantin Daicoviciu**, Cluj, 1972, p. 264 ; D. Benea, Mărturii arheologice de la Tibiscum din sec. III-IV, în **Tibiscum VI**, 1986, p. 241-257 ; Ad. Ardeț, Scurt istoric al cercetărilor arheologice de epocă romană pe raza orașului Caransebeș, în **Symposia Thracologie ca**, nr. 9, p. 58-59.

²¹ V. Cristescu, **Istoria militară a Daciei romane**, București, 1937, p. 106-107, 136-140 ; D. Tudor, **Orașe, țiguri și sate în Dacia romană**, București, 1968, p. 48.

²² Mulțumim pe această cale arheologului Ovidiu Bozu de la Muzeul Județean Reșița, care prin mare amabilitate ne-a pus la dispoziție materialul pentru cercetare.

²² D. Benea, Observații cu privire la topografia Diernei în epoca romană, în **Banatica III**, 1975, p. 91-97.

²⁴ I.I. Russu, Inscriptiile romane din castrul Praetorium (Mehadia) în **Banatica II**, 1973, p. 103-107; N. Gudea, Săpăturile arheologice efectuate de M. Macrea și M. Moga la castrul roman de la Mehadia (județul Caraș-Severin), în **Tibiscus IV**, 1975, p. 107-125.

²⁵ M. Moga, Castrul Berzobis, în **Tibiscus I**, 1970, p. 51-56.

²⁶ Ad. Ardeț, **Amforele romane de la Tibiscum (I)**, sub tipar.

²⁷ D.D.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 118, Fig. 50.

²⁸ E. Eitlinger, Aspects of amfora typology — seen from the north, în **Coll de L'Ecole Francaise de Rome 32**, 1977, p. 9-16; D. Paunier, **La ceramique galle — romaine de Geneve**, Geneva et Paris, 1981, tip 435.

²⁹ S. Martin — Kilcher, Les amfores romaines a huile de Betique (Dressel 20 et 23) d'August (Colonia Augusta Rauricorum) et Kaiseraugust (Castrum Rauracense). Un raport preliminar. În **J.M. Blazquez et J. Remesal, Prod. y Com. del Aceite en la Antigüedad II Congreso**, Madrid, 1983, p. 337-347.

³⁰ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 119.

³¹ D. Paunier, *op. cit.*, p. 110-120.

³² E. Eitlinger, *op. cit.*, p. 9-16.

³³ D. Paunier, *op. cit.*, p. 118.

³⁴ M.C. Nr. inv. 12419.

³⁵ F. Zevi, *op. cit.*, p. 207-247; D.P.S. Peacock, Roman amphorae in pre — Roman Britain, În **M. Jesson and D. Hill (eds.), The Iron Age and its Hill — forts**, Southamtons, 1971, p. 159-188.

³⁶ M. Beltrán Lloris, *op. cit.*, p. 25-60, tip IIa; C. Panella, Apunti su un gruppo di anfore della prima media e tarde eta Imperiale, în **Ostia III**, 1973, p. 460-633; **Ostia II**, **Le terme del Nuotatore: scavo dell'ambiente I Studi Miscellanei**, 16, 1970; **Ostia III**, **Le terme del Nuotatore: Scavo dell'ambiente V e di un**

saggio nell'area, în **Studi Miscellanei**, 21, 1973, Roma; **Ostia IV**, **Le terme del Nuotatore: Scavo dell'ambiente XVIIe dell'area XXV**, în **Studi Miscellanei**, 23, 1977; C.F.C. Hawkes and M.R. Hull, Camulodunum, în **Rep. Res. Com. Soc. Ant.**, London, 14, 1947; P.E. Pélisset, A propos des amphores romaines trouvées a Nyon, în **Zeit Archeologie und Kunstgeschichte**, 8, 1946, p. 189-209.

³⁷ J.A. Riley, The pottery from first season of excavation in the Caesares Hippodrome. în **Bull. American Sch. of Oriental Res.** nr. 218, 1975, p. 23-63.

³⁸ F. Zevi, *op. cit.*, p. 214; M. Beltrán *op. cit.*, p. 24-60.

³⁹ *Ibidem*, p. 36-60.

⁴⁰ **IDR III/1**, p. 34-35, fig. 4.

⁴¹ A.J. Parker, Lusitanian amphoras **Coll. de L'Ecole Française de Rome**, 32 1977, 35-40.

⁴² *Ibidem*, p. 37.

⁴³ Săpăturile efectuate la Ulpia Traiana Sarmizegetusa în Domus Procuratoris, în perioada anilor 1985-1989, au avut un colectiv format din I. Piso, Al. Diaconescu, C. Oprean și Ad. Ardeț.

⁴⁴ A.J. Parker, *op. cit.*, p. 40.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 40-41.

⁴⁶ **IDR III/1**, p. 35, fig. 4.

⁴⁷ M. Ponsich, **Implantation Rurale Antique sur le Bas — Gusalquivir** Paris, 1979, p. 123-160.

⁴⁸ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 137-139, Fig. 65-66.

⁴⁹ Gh. Pepilian, **Ceramica...**, nr. 212.

⁵⁰ M. Beltrán Lloris, *op. cit.*, p. 110-120, tip V.

⁵¹ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 136-139.

⁵² M.C. Nr. inv. 13973.

⁵³ N. Vlassa, În legătură cu două amfore cu inscripție pictată, de la Gornea, în **StComC IV**, 1979, p. 229-235, Fig. 2; N. Gudea, **Așezări din epoca romană...**, p. 78, Fig. 23/2 = 35a.

⁵⁴ J.A. Riley, *op. cit.*, p. 60; M. Egloff, **Kollea; la poterie copte 2 vol.**, Geneva 1977.

- ⁵⁵ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 204-205, Fig. 122.
- ⁵⁶ C. Scorpan, *Origini...*, p. 157-158, Pl. II, XXX.
- ⁵⁷ J.A. Riley, *op. cit.*, p. 63.
- ⁵⁸ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 205.
- ⁵⁹ N. Gudea, *Așezări din epoca romană...*, p. 78, Fig. 22/3.
- ⁶⁰ A. Carandini, C. Panella, The trading connections of Rome and Central Italy in the late second and third centuries: the existence of the Terme Del Nuatatore excavations, Ostia. In A. King and M. Henig (eds.), *The Roman West in the third century*, in **BAR Int. series**, 109, 1981, p. 487-503.
- ⁶¹ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 175, Fig. 93; J.A. Riley, The Coarse pottery from Benghazi. In J.A. Lloyd (ed.), vol. 2, in *Sidi Khrebish Excavations, Benghazi (Berenice)*, Tripoli, 1979, p. 91-497.
- ⁶² D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 175, Fig. 93.
- ⁶³ M.C. Nr. inv. 12878.
- ⁶⁴ M. Beltrán Lloris, *op. cit.*, p. 362-370, tip 56; C. Panella, *op. cit.*, p. 460-633; S.J. Keay, Late Roman amphorae in the Western Mediterranean, A. typology and Economic Study: the Catalan Evidence, in **BAR Int.**, series, 136, 1984.
- ⁶⁵ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 154-157, fig. 82.
- ⁶⁶ M. Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 118-122; Gh. Popilian, *Ceramica romană...*, p. 37-46, Pl. XVI, nr. 207.
- ⁶⁷ I. Mitrofan, Considerations sur le édifices découverts dans l'établissement romain de Micăsasa, in *La politique éditiale dans les provinces de L'Empire Romain*, Cluj-Napoca, 1993, p. 179-189, Fig. 10.
- ⁶⁸ A. Carandini, C. Panella, *op. cit.*, p. 487-503.
- ⁶⁹ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 156; M.C. Nr. inv. 11229.
- ⁷⁰ P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 200-201, Pl. XV, 4-5.
- ⁷¹ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 158-166; M. Almagro, *Les Necropolis de Ampurias*, vol. II, Barcelona, 1955.
- ⁷² D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 158-166.
- ⁷³ A. Opaît, *Considerații preliminare...*, p. 308-310, Pl. X/4, XV/3.
- ⁷⁴ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 158-166.
- ⁷⁵ C. Panella, *op. cit.*, p. 580-600.
- ⁷⁶ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 171-172.
- ⁷⁷ I. Piso, Al. Diaconescu, C. Oprean, Ad. Ardeț, *Săpăturile din Domus Procuratoris. Comunicare ținută la sesiunea anuală de rapoarte arheologice*, Sibiu, 1988.
- ⁷⁸ Gh. Popilian, *Ceramica romană...*, p. 37-46, Pl. XVI, nr. 210.
- ⁷⁹ C. Panella, *op. cit.*, p. 580-600.
- ⁸⁰ *Ibidem*, p. 600.
- ⁸¹ M.C. Nr. Inv. 12964.
- ⁸² P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 201, Pl. XVI/4.
- ⁸³ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 142-143, Fig. 74.
- ⁸⁴ *Ibidem*, p. 143; F. Laubenheimer, *Amphores gauloises de la region de Nîmes, in Caesarodunum* 12, 1977, p. 197-226; F. Celmann, *Die Keramik des Kasells Niederbieber*, Frankfurt am Main, 1914, tip 76.
- ⁸⁵ C. Panella, *op. cit.*, p. 610-620.
- ⁸⁶ *Ibidem*, p. 618-620.
- ⁸⁷ M.C. Nr. Inv. 11138.
- ⁸⁸ N. Gudea, Gornea, *Așezări...*, p. 78, Pl. 22/1 = 35; N. Vlăssă, *op. cit.*, p. 229-233, Fig. 1c.
- ⁸⁹ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 185-187, Fig. 104-105; W.B. Emery, L.P. Kirwan, *The Royal Tombs of Ballana and Qustul*, Cairo, 1938, tip 6; G. Kuzmanov, *Tipologiya i Kronologijana rannovizantiyskik amfori (IV-VI, V)*, in *Arkheologija*, I, 1973, p. 14-21.
- ⁹⁰ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 185-187.
- ⁹¹ C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 163, Pl. VIII, 1-3, XXXIII.

⁸² D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 187.

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 163.

⁸⁵ V.P. Grace, *Amphoras and the Ancient wine*, Princeton, 1961; I.B. Zeest, *Keramicheskaja Tara Bospora*, în *Materialii i issled. pe arch. SSSR* 83, 1960, tip. 95

⁸⁶ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 188-189, Fig. 108.

⁸⁷ *Ibidem.*

⁸⁸ M.C. Nr. inv. 11683.

⁸⁹ M.C. Nr. Inv. 11229.

⁹⁰ A. Opaît, *Considerații...*, p. 306, Pl. VIII/3-4.

⁹¹ *Ibidem.*

⁹² *Ibidem.*

⁹³ C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 158, Pl. IV.

⁹⁴ A. Opaît, *Considerații...*, 304, Pl. VIII/1-2, XIV/1-2; C. Scorpan, *Contributions à la...*, p. 269-293, tip XI; S. Sanle, *op. cit.*, Pl. 31 (1-3, 5-7).

⁹⁵ H.S. Robinson, *op. cit.*, p. 51.

⁹⁶ A. Opaît, *Considerații...*, p. 306.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 308, Pl. IX/2.

⁹⁸ *Ibidem.*

⁹⁹ M.C. Nr. Inv. 12384.

¹⁰⁰ A. Opaît, *Considerații...*, p. 308, Pl. IX/3.

¹⁰¹ *Ibidem*; C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 166, Pl. XVII, XXI.

¹⁰² *Ibidem.*

¹⁰³ A. Opaît, *Considerații...*, p. 308,

Pl. X/2, XV/1, tip. X.

¹⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁵ M.R. Nr. inv. R 1046.

¹⁰⁶ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 142-143, Fig. 70.

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ A. Opaît, *Considerații...*, p. 291-294, Pl. I-II, XI/1.

¹⁰⁹ C. Panella, *op. cit.*, p. 590-601.

¹¹⁰ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 143.

¹¹¹ Amforă provenită din săpăturile efectuate de către colectivul Muzeului din

Caransebeș, format din Ad. Ardeț și C.L. Ardeț, în anul 1992 la cercetările din orașul roman.

¹¹² D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, 182-184, Fig. 101-102.

¹¹³ *Ibidem.*

¹¹⁴ C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 162, Pl. 162, Pl. VII, XXXI.

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ P. Bona, R. Petrovsky, M. Perovszky, P. Rogozea, *op. cit.*, Pl. XI/1-2.

¹¹⁷ D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 213, Fig. 130.

¹¹⁸ Tipic acestor forme de amforă, i-au fost atribuite cca. 75 de exemplare descoperite atât în vicusul militar cât și în oraș.

¹¹⁹ Gh. Popilian, *Ceramica romană...*, p. 37-46, Pl. XV, tip 2 (195-198).

¹²⁰ A. Opaît, *Considerații...*, p. 296, tip III, Pl. IV; C. Scorpan, *Ceramique romano — bizantine...*, p. 278, Fig. 16, tip. XI

¹²¹ A. Opaît, *Considerații...*, p. 296.

¹²² D.P.S. Peacock, D.F. Williams, *op. cit.*, p. 213, Fig. 130.

¹²³ *Ibidem*, p. 44-54.

¹²⁴ N. Vlasse, *op. cit.*, p. 229-233.

¹²⁵ Al. Avram, A. Opaît, *op. cit.*, p. 135-144.

¹²⁶ J.J. Rossiler, *Wine and oil processing at Roman forms in Italy*, în *Phoenix*, 35, 1981, p. 345-361.

¹²⁷ K.D. White, *Greek and Roman technology*, London, 1984.

¹²⁸ C. Scorpan, *Origini și linii evolutive...*, p. 159-163.

¹²⁹ IDR II, p. 102-104, pct. 187.

¹³⁰ IDR I, p. 243-246, Fig. 112-114, pct. 46.

¹³¹ P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 185-209.

¹³² M. Macrea, *op. cit.*, p. 158-176.

¹³³ *Ibidem*, p. 321-338.

DIE RÖMISCHE AMPHORA IM BANAT

(Zusammenfassung)

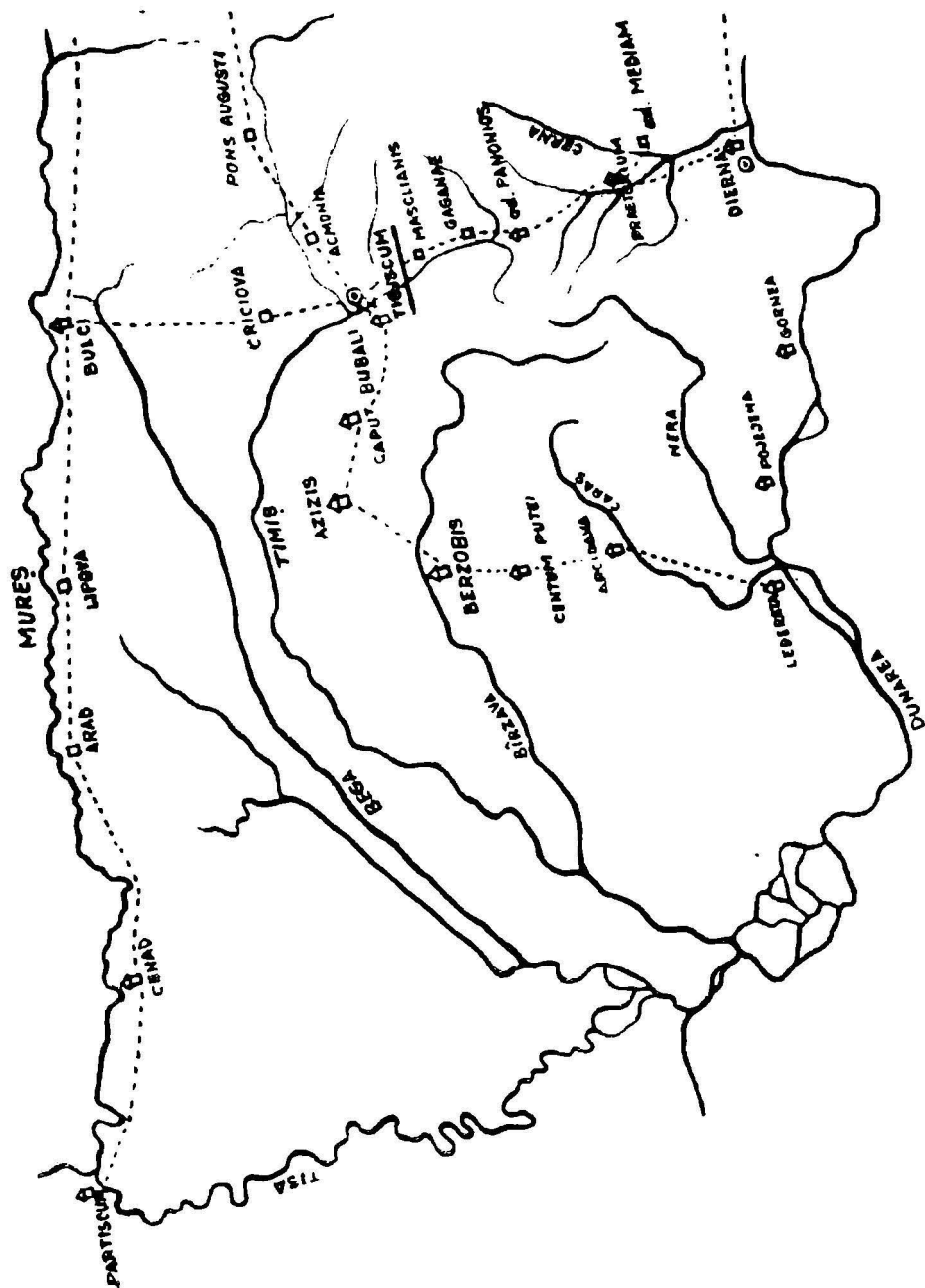
Im Banat erfolgt im I Jh. N. Chr. der direkte, unvermittelte Kontakt zwischen der dakischen und der römischen Zivilisation.

Die Studie analysiert die römische Amphora im Banat, ein weniger bekannter mit zahlreichen archäologischen Funden. Komplette, typische Amphorae wurden an nur fünf Orten gefunden: Banatska Palanka (Jugoslawia), Gornea (Com. Sl-chevița, jud. Caraș-Severin), Pojejena (Jud. Caraș-Severin), Tibiscum (sat Jupa, Jud. Caraș-Severin), Vărădia (Jud. Caraș-Severin), wo die Ermittlungen auch fortgeschritten sind.

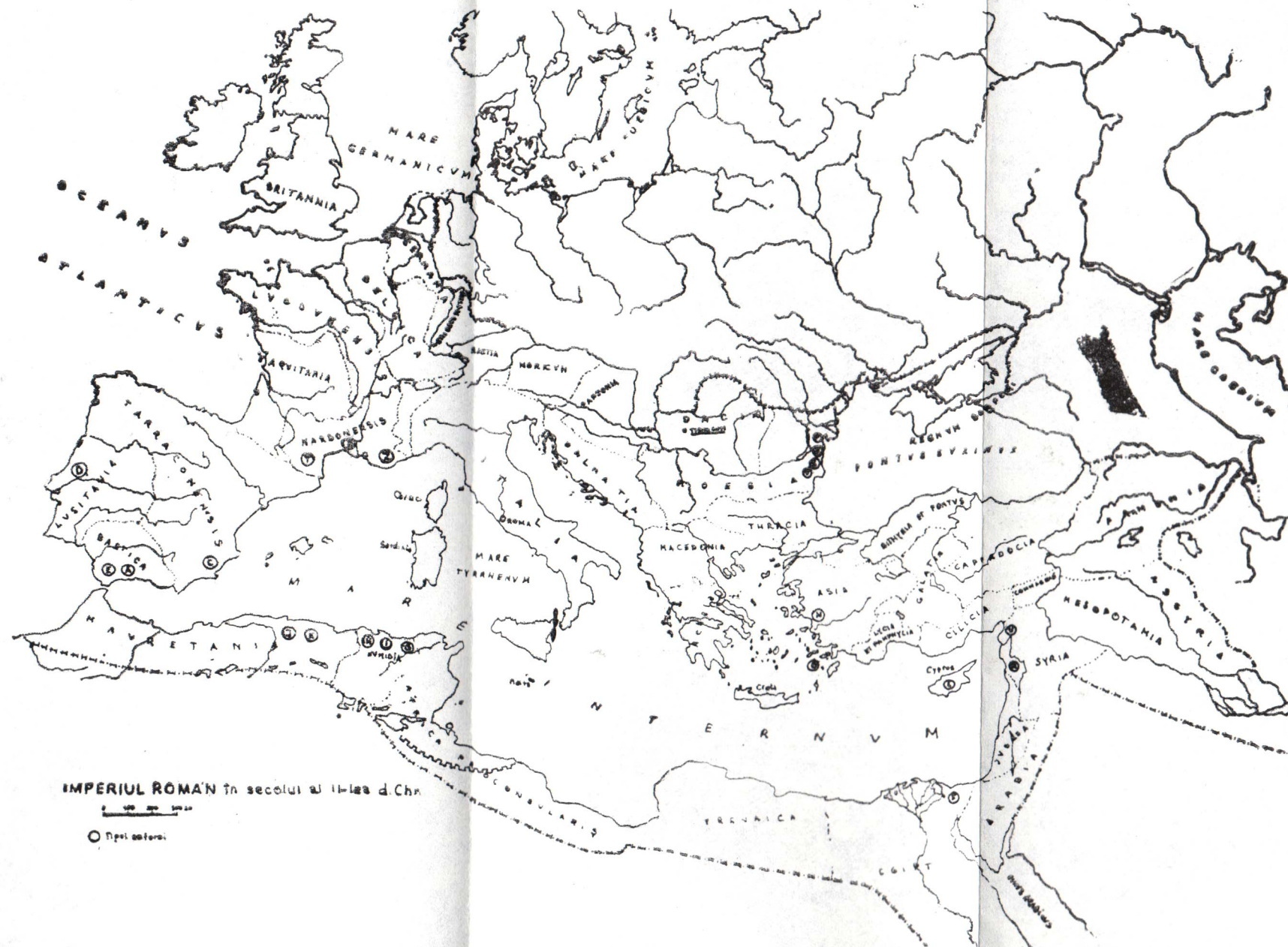
Das an anderen Grabungsorten (Berzovia, Orșova, Mehadia etc.) gefundene Material ist uns nicht bekannt, da es in verschiedenen Museen und Sammlungen im Lande verstreut ist.

Die Amphora wurde sowohl typologisch als auch mineralogisch analysiert, und es wurden 21 verschiedene Typen festgestellt, ihr Gebrauch wurde zwischen dem I — Jh. N. Chr. und dem V-VI Jh. N. Chr. festgestellt, letztere kommen aus dem südlichen Banat, nahe der Donau.

— Das in Diskussion gestellte Thema eröffnet dem Studium des wirtschaftlichen Lebens in Dacien einige Richtungen, indem es neue Elemente der Chronologischen Analyse, wie auch des Transportes und der Zufuhr der Waren nach Dacien bringt.

Planșa I; Harta generală a Banatului roman.

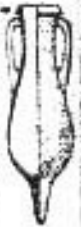

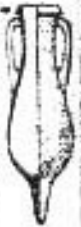

Planşa II : Harta Imperiului Roman, cu zonele de origine a amforelor.

	Originea											
		HISPANIA (Lusitania)	HISPANIA (Baetica)	GALLIA (Narbonensis)	MAURETANIA	AFRICA PRECONSULARIS	EGIPT	CIPRU	SIRIA	ASIA	SYTHIA MINOR	
		D	A C E	B T Z	J K	G H I	F	L	M U	N O	P R S V	
VIN	I Ch.											
	I d. Ch.											
	II											
	III											
	IV											
	V											
	VI											
ULEI DE MĂSLINE	I Ch.											
	I d. Ch.											
	II											
	III											
	IV											
	V											
	VI											
PRODUSE DIN PEȘTE	I Ch.											
	I d. Ch.											
	II											
	III											
	IV											
	V											
	VI											
AMFORE DE PROVIZII SAU ULEIURI SPECIALE	I Ch.											
	I d. Ch.											
	II											
	III											
	IV											
	V											
	VI											

Planșa III : Tabel cuprinzând originea și conținutul amforelor.

TIPOLOGIA AMFORELOR ROMÂNE, DIN BANAT

TIPOLOGIA AMFORELOR ROMANE DIN BANAT																					
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V
Sec. I d.Chr.																					
Sec. I d.Chr.																					
Sec. II d.Chr.																					
Sec. III d.Chr.																					
Sec. IV d.Chr.																					
Sec. V d.Chr.																					
Sec. VI d.Chr.																					
Sec. VII d.Chr.																					

Planşa IV: Tabel cronologic.

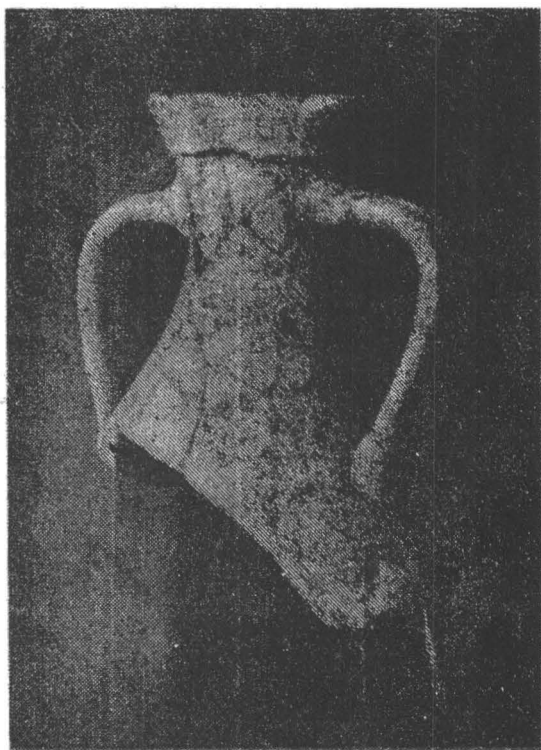
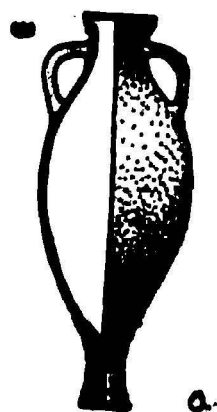

Figura 1 a-b: Tibiseum, vîcîsul mîltar, Muzeul Caransebes.

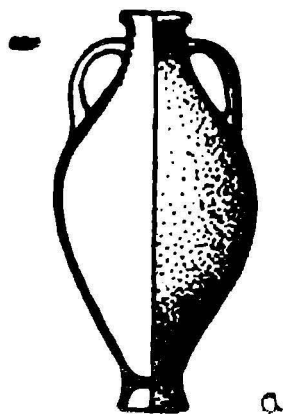

Figura 2: Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

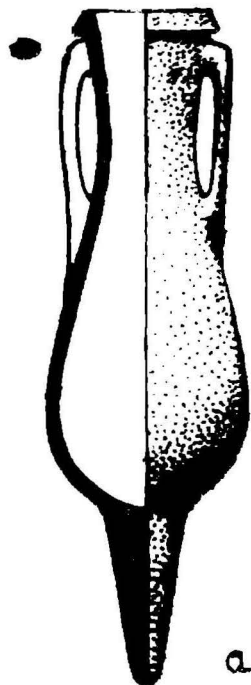

Figura 3 a-b: Tibiscum, vicusul milițar, Muzeul Caransebeș.

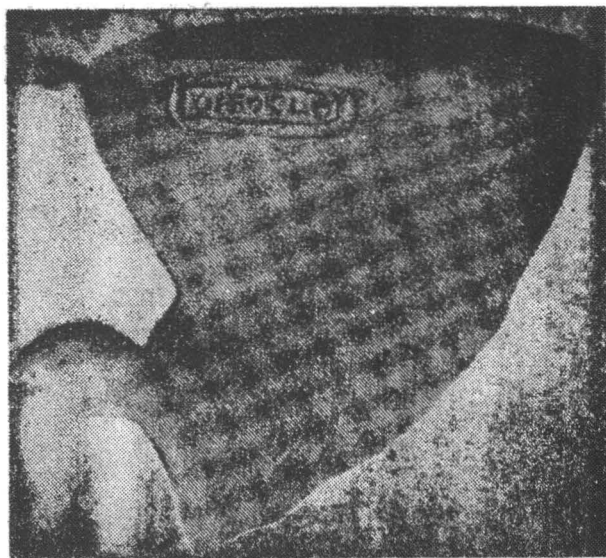
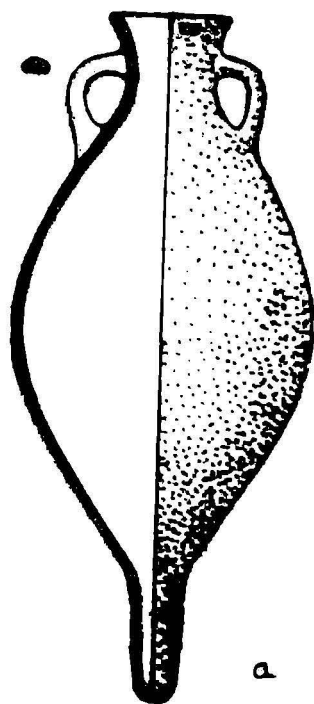

Figura 4 a-b: Banatska Palanka c.f. IDR III/I, fig. 4), Muzeul Vršac.

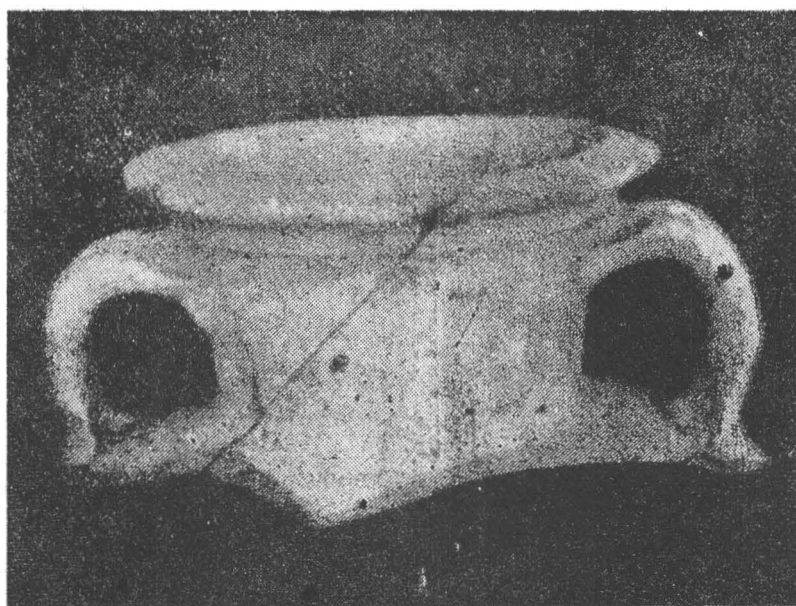
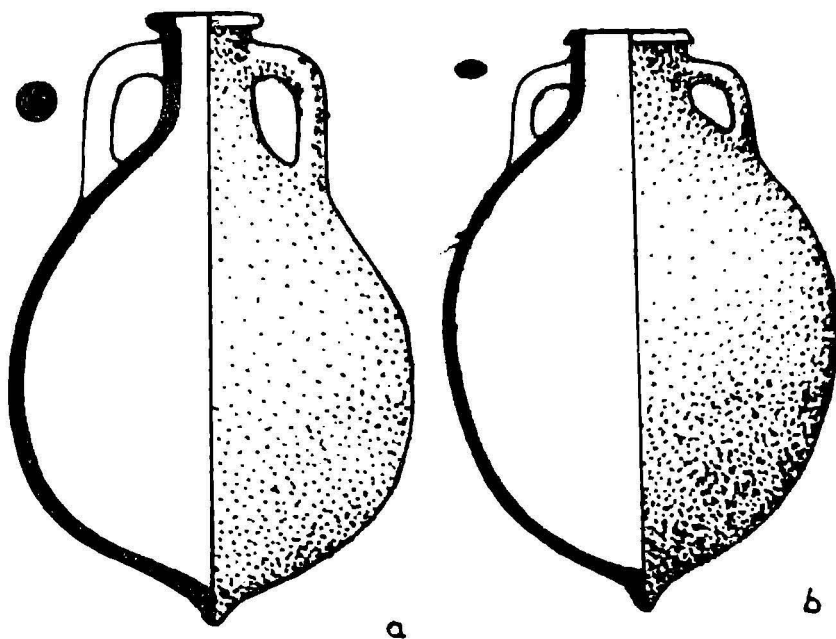
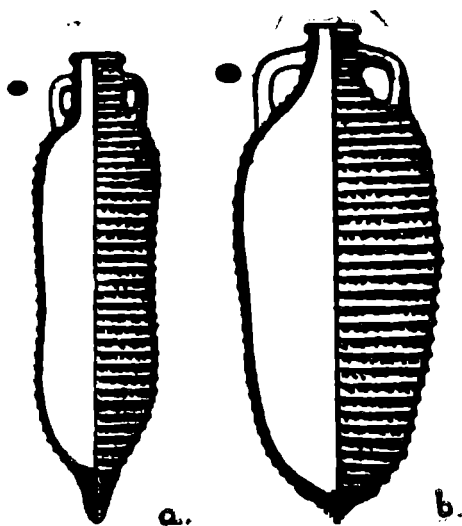
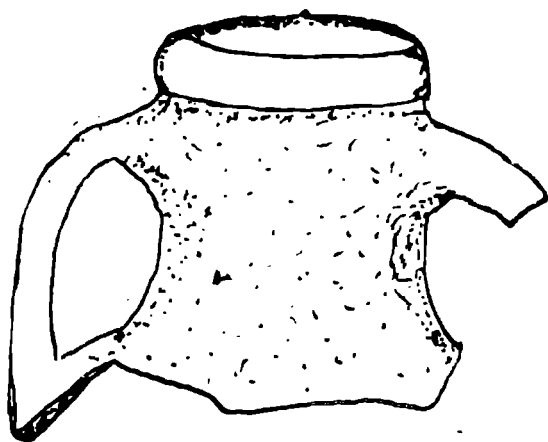
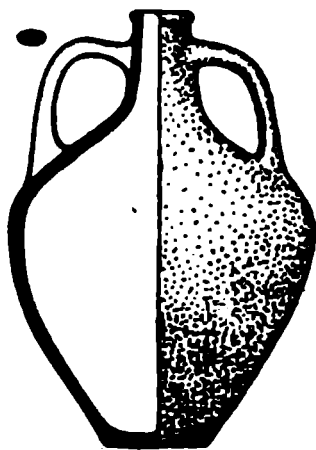

Figura 5, a : Vărădia, Muzeul Reșița ; b Tibiscum, orașul roman ; c Tibiscum, castru, Muzeul Caransebeș.

(după N. Gudea, 1977)

Figura 6 : a-c, Gornea, Căunița de jos, Muzeul Reșița.

(după N. Gudea, 1977)

Figura 7: Gornea, Căunița de Jos, Muzeul Reșița.

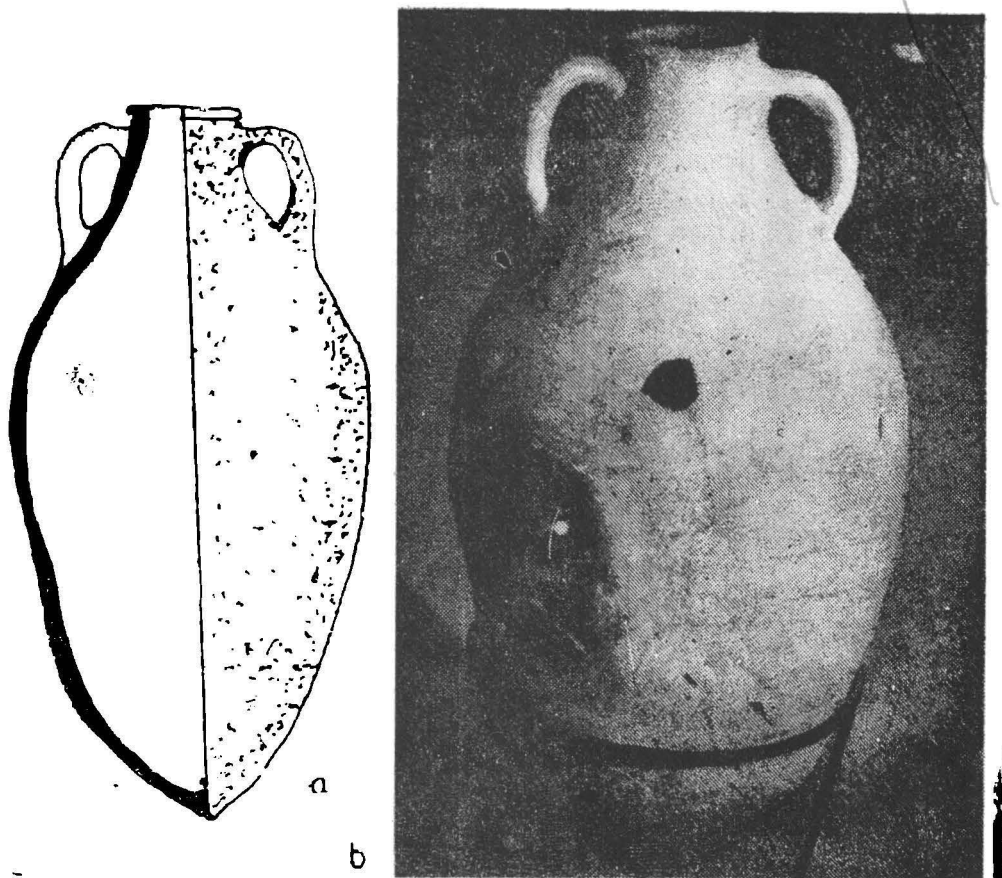

Figure 8 a-b : Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebes.

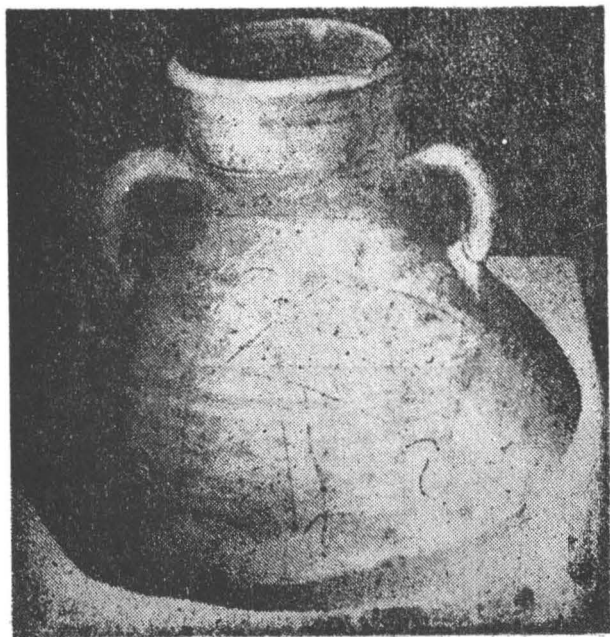
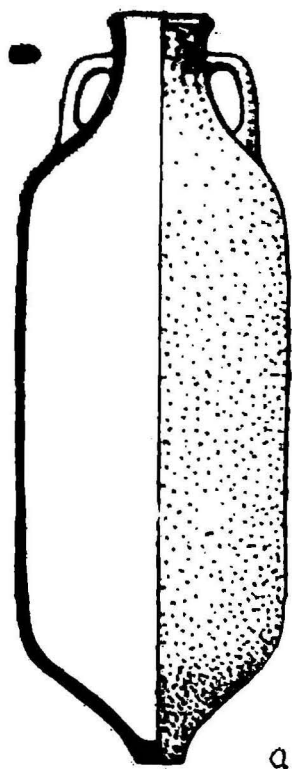

Figura 9 a-b: Tibisum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

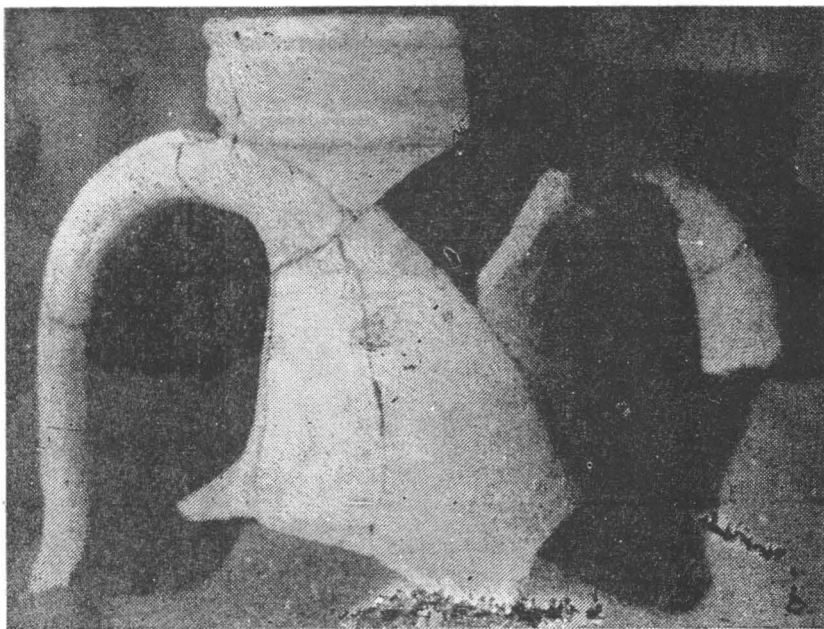
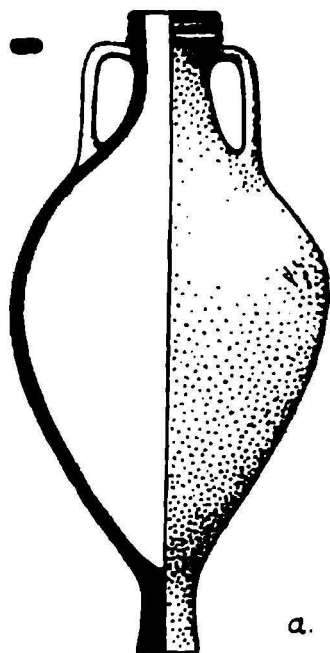

Figura 10 a-b: Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

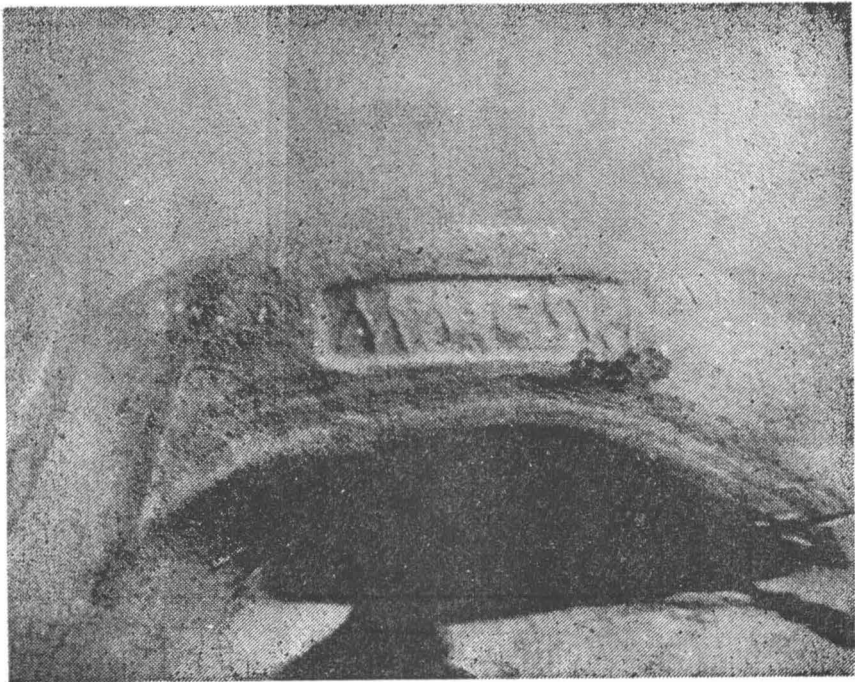
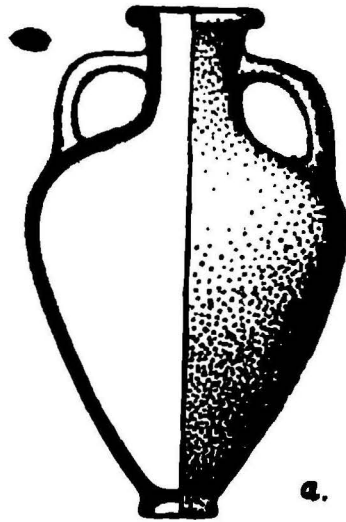

Figura 11 a-b: Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

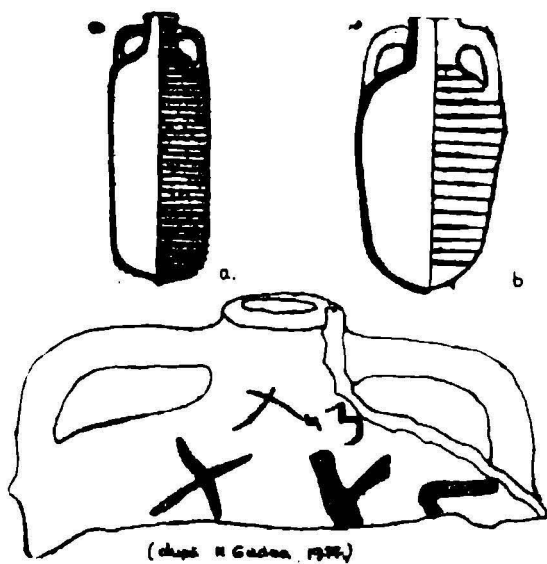

Figura 12 a-b-c: Gornea, Căușita de Jos, Muzeul Reșița.

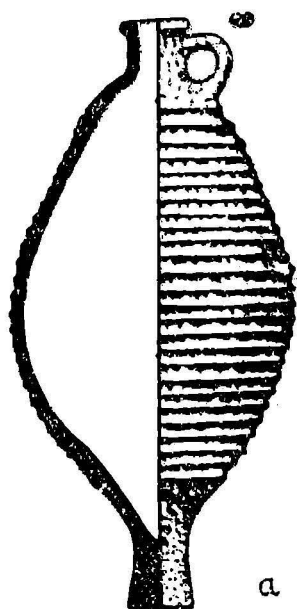

Figura 13 a-b: Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebes.

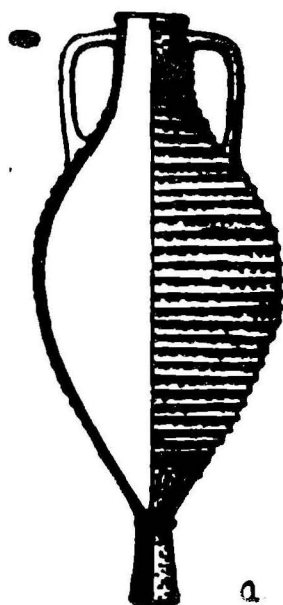

Figura 14 a-b : Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

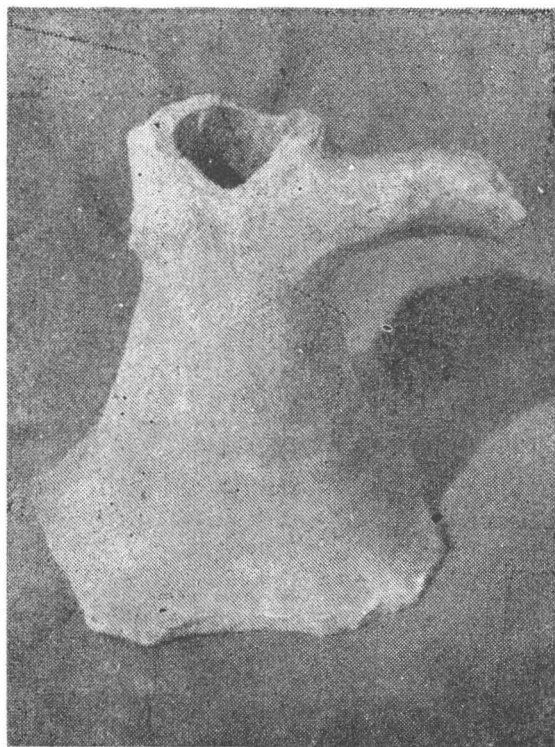
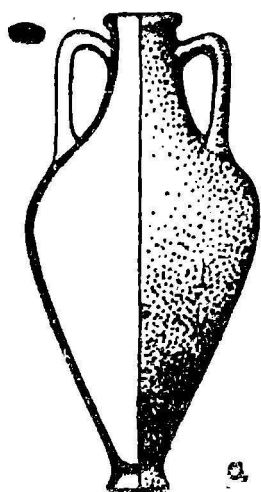
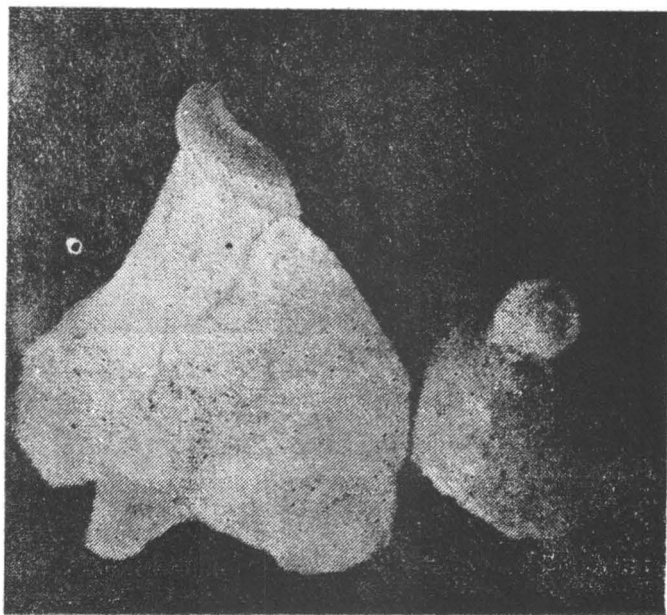
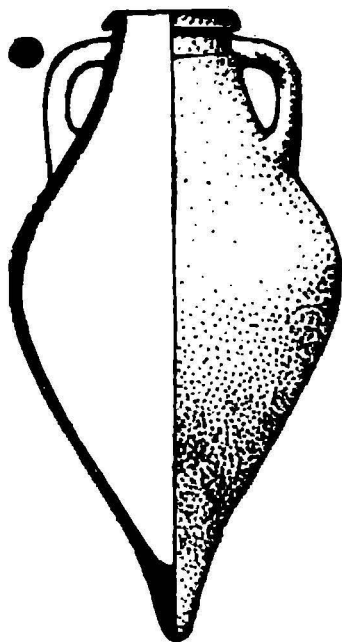

Figura 15 a-b : Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș.

b.

Figura 16: Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeş.

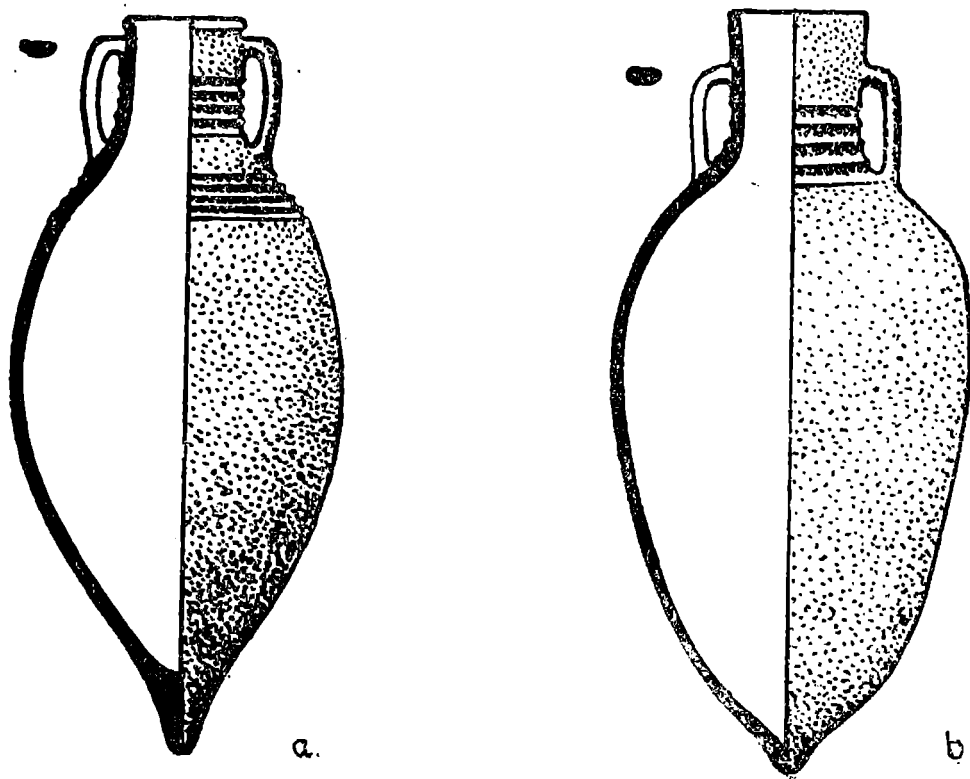

Figura 17 a-b : Tibiscum, vîcșul militar, Muzeul Caransebeș.

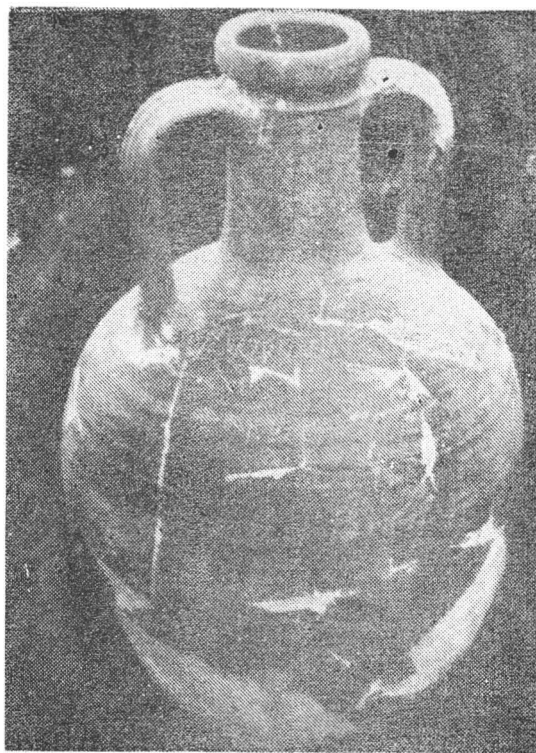
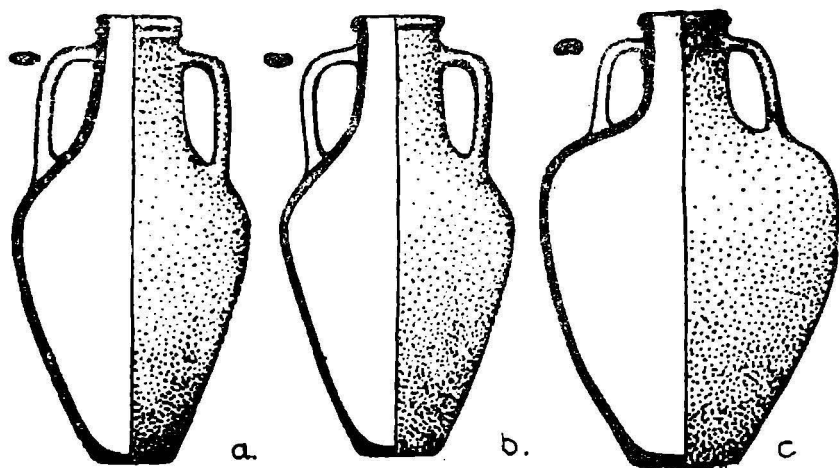

Figura 18 a-b ; Tiбиșcum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș ; c, Pojejena, Via Bogdanovici, Muzeul Reșița,

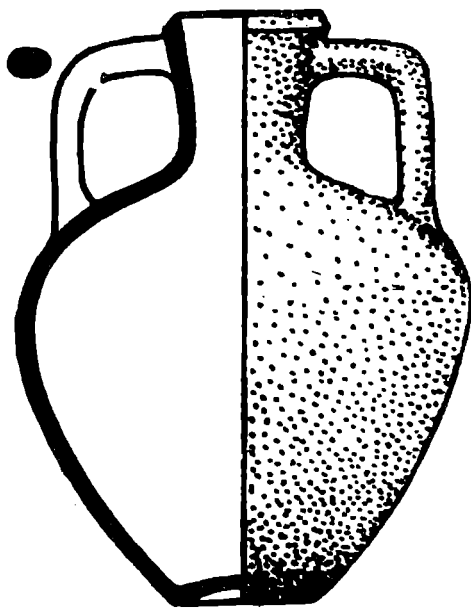

Figura 19 : Tibiscum, orașul roman, Muzeul Caransebeș.

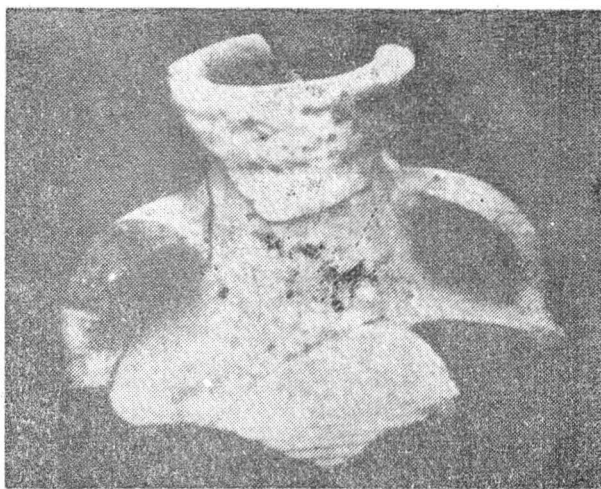
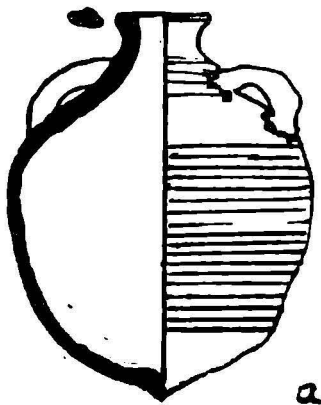

Figura 20 : Gornea, Căunița de Jos, Muzeul Reșița.

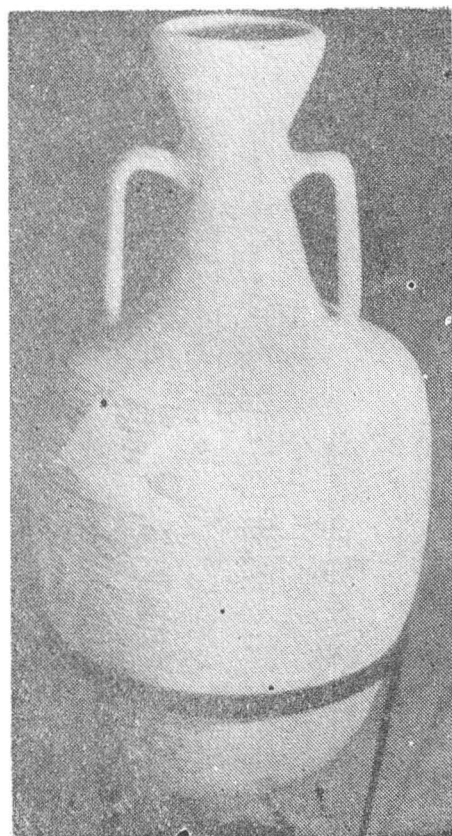
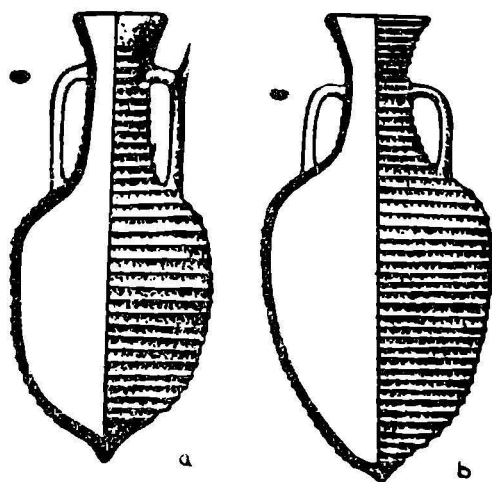

Figura 21 a-b : Tibiscum, vicusul militar, Muzeul Caransebeș ; c, Gornea Cău-
nița de Joi, Muzeul Reșița.